

TRAKŲ PARAPIJA IR JOS ŠVENTOVĖ XV–XVIII AMŽIUJE

Liudas Jovaiša

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

liudas.jovaisa@gmail.com

Straipsnyje, daugiausia remiantis archyviniais šaltiniais, apžvelgiama Trakų bažnyčios ir parapijos istorija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais. Trumpai aptarus Trakų, kaip reikšmingo bažnytinio centro, genezę XV a. – XVI a. pirmoje pusėje, plačiau nagrinėjama Trakų bažnyčios, kaip parapijos šventovės ir svarbaus visos Lietuvos piligriminio centro, raida potridentinėje epochoje (XVII–XVIII a.) ir išryškinami kai kurie piligrimystės į Trakus istorijos aspektai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Trakų bažnyčia, stebuklingasis atvaizdas, parapija, šventovė, piligrimystė.

Vienos svarbiausių LDK laikais susiformavusios Vilniaus vyskupijos šventovių – Trakų bazilikos¹ – ankstyvoji praeitis Bažnyčios istorijos požiūriu ligi šiol nuosekliai netyrinėta. Bene daugiausia duomenų apie šį objektą pateikta Trakų miesto istorinės-urbanistinės-architektūrinės istorijos kontekste², pastaruoju metu itin intensyviai domėtasi pastato architektūra ir jo išskirtiniu meno paveldu³, paskelbti 2008–2011 m.

- 1 Bazilikos titulą Trakų šventovei suteikė popiežius Pranciškus 2017 metais. Toliau straipsnyje bus vartojami nagrinėjamam istoriniam laikotarpiui būdingi „bažnyčios“, „prepozitūros“ ar „koleginės bažnyčios“ terminai.
- 2 Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- 3 „Trakų bažnyčia“, in: *Kultūros paminklų enciklopedija*, t. 1, d. 2: *Rytų Lietuva*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas,

1998, p. 69–74; Rūta Birutė Vitkauskienė, „Trakų Marijos paveikslu aptaisai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2001, t. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, sud. Rasa Butvilaitė, p. 153–166; Gintautas Žalėnas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios liturginių reikmenų, papuošalų ir votų rinkinys“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. IV: *Auksakalystė XIII–XX a.*, d. 1: *Kolekcijos*, sud. Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 168–172; Giedrė Mickūnaitė, „Trakų parapiinės bažnyčios restauravimas: atradimai, praradimai, vertinimai“, in: *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Lietuvos dailės istorikų draugija, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 243–253; Eadem, „Stebuklingasis Dievo Motinos atvaizdas ir „graikiškos“ tapybos tradicija Trakų parapiinėje bažnyčioje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2013, t. 69: *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida*, sud. Tojana Račiūnaitė, p. 47–64; Eadem, „Didžiulis mūras, vos per du uolekčius žemėn įgilintas, šitiek metų stebuklingai stovi“: *Trakų parapiinė bažnyčia XV amžiuje*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013. Šiuo metu išsamų tyrimą apie Trakų parapijos Rožinio broliją atlieka prof. Tadeusz M. Trajdosas.

vykdytų archeologinių tyrinėjimų rezultatai⁴. Neproporcingai mažą dėmesį, istoriografijoje skirtą kadaise reikšmingam objektui, galbūt galima paaiškinti ir jo dezaktualizacija XIX–XX a., ir menku bei po įvairias vietas išsklaidytu šaltinių kiekiu. Nėra aiški šventovės istorinė genezė, abejonių kelia 1409 m. Vytauto donacinė privilegija, o pagrindiniuose Vilniaus vyskupijos bažnyčių XVII–XVIII a. vizitacijų aktų rinkiniuose veltui ieškotume Trakų bažnyčios. Tad šis tekstas – visų pirma mėginimas nubrėžti punktyrines Trakų bažnyčios, kaip bažnytinės administracijos segmento ir piligriminės šventovės, *istorinės raidos* linijas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu.

I. BAŽNYTINIO CENTRO GENEZĖ: NUO VYTAUTO LAIKŲ IKI REFORMACIJOS

Trakų bažnyčia jau nuo pat didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų, kaip pagrindinės šio valdovo rezidencijos šventovė, pasižymėjo specifiniu statusu. 1409 m. fundacijos akte (falsifikate?) Naujųjų Trakų Švč. Mergelės Marijos ir šv. apaštalo ir evangelisto Jono bažnyčia (vėliau tituluojama tik Švč. Mergelės Marijos vardu) pavadinta kolegine (*ecclesia collegiata*)⁵. Tokios bažnyčios, kuri nebūtų katedra, bet turėtų savą kapitulą (tiesa, vadinamojoje Vytauto fundacijoje numatytos tik dviejų kanauninkų, arba prebendarijų, vietos) Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje per visą jos istoriją iš esmės nebūta. Trakų kolegeinei bažnyčiai vadovavo prepozitas (t. y. parapijos klebonas ir kanauninkų vyresnysis). Kitaip nei apie prepozitus, minimus nuo

1419 m., apie kitus Trakų bažnyčios kunigus iki XVI a. antros pusės žinių beveik neturime: keli Trakų kanauninkai istorijos šaltiniuose paminėti tik XVI a. pradžioje⁶, vienas vikaras – 1479 metais⁷. Vėlyvųjų viduramžių Trakuose būta ir kitų itin specifinę tarnystę atlikusių dvasininkų (?) – 1472 m. paminėtas „lektorius“ (*lector*)⁸, t. y. veikiausiai skaitytinių Mišių aukotojas (?), paprastai sutinkamas tik didelių miestų bažnyčiose arba vyskupų katedrose.

Trakų, kaip visos Lietuvos mastu svarbaus bažnytinio centro, reikšmė Vytauto, iš dalies ir jo įpėdinių laikais buvo susijusi su valdovo rezidavimu. Būtent šioje šventovėje 1417 m. spalio pabaigoje, dalyvaujant daliniams Silezijos kunigaikščiams Konradui V Kantneriui ir Konradui VII Baltajam, įvyko pirmojo Žemaičių vyskupo Motiejaus konsekracija, užbaigusi šio krašto krikštijimo akciją⁹. Netrukus, vyskupui Motiejui persikėlus vyskupauti į Vilnių, antruoju Žemaičių vyskupu didysis kunigaikštis Vytautas nominavo Trakų bažnyčios prepozitą Mikalojų¹⁰.

Šalia parapinės bažnyčios, Trakuose gyvavo ir valdovo dvaro koplyčios pusiasalio bei salos pilyse¹¹, tad Tra-

4 Žr. išn. 53 ir 61.

5 *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej / Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, / ed. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków: Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności, 1932–1946, Nr. 50, p. 75–76. Trakų bažnyčios turėtų koleginės bažnyčios vardą ir titulą patvirtina jos prepozito Mikalojaus nominavimo Žemaičių vyskupu dokumentas (1423); žr. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars I: 1416–1609, ed. Paulus Jatulis, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 3), Romae, 1984, Nr. 33, p. 72.

6 Jonas (1501–1503), Erazmas Eustachijus (1517), Jonušas (prieš 1528); žr. Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2), Vilnius: Aidai, 2009, Nr. 421, 770, 1019.

7 Leonardas; žr. *ibid.*, Nr. 1181.

8 Stanislovas, „lector“; žr. *ibid.*, Nr. 2146; plg. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, Nr. 278, p. 325.

9 *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars I, Nr. 17, p. 46.

10 *Ibid.*, Nr. 33, p. 72–74.

11 Vieningo koplyčių titulų ir lokalizacijos aiškinimo iki šiol nėra: painiavą lemia skirtingas nei dabar pilių įvardijimas („mažoji“ / „didžioji“, „žemutinė“ / „aukštutinė“) istorijos šaltiniuose. 1600 m. Tomo Makovskio graviūroje „didesniąja, arba artimesniąja“, įvardyta pusiasalio pilis, o „mažesniąja, arba tolimesniąja“, – salos pilis. Nežinomas 1822 m. paskelbto teksto autorius manė, kad „aukštutine pilimi“ veikiau laikytina pusiasalio pilis, nors drauge pripažino, kad koplyčių greičiausiai būta abiejose pilyse; žr. *Dzieje dobroczynności*, t. III, Wilno, 1822, p. 1277. Pastaruoju metu tvirtinta, kad „didžiąja“, arba „žemutine“, vadinta pusiasalio pilis, o „mažąja“, arba „aukštutine“, – salos pilis (Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas

kai nuo pat XV a. pradžios išsiskyrė sakralinių pastatų, turinčių savus dvasininkus, gausa. 1484–1491 m. minimas „mažosios pilies“ altarista Jokūbas¹²; žinoma „aukštutinėje pilyje“ buvus Vytauto funduotą Šv. Jurgio koplyčią¹³. Pastarosios aptarnavimas 1522 m. valdovo privilegija buvo pavestas Trakų prepozitūros kunigams¹⁴, o 1527 m. prepozitas Mikalojus Viežgaila pasirūpino, kad vyskupas ir Vilniaus katedros kapitula paskirtų du pastarosios korporacijos kanauninkus Trakų bažnyčios puošmenų revizijai bei liudytojų apklausai apie nuo seno gaunamas Šv. Jurgio koplyčios Aukštutinėje pilyje pajamas¹⁵. 1503 m. didysis kunigaikštis Aleksandras Trakų Šv. Mykolo altarijos fundaciją perleido Vilniaus dominikonų konventui prie Šv. Dvasios bažnyčios¹⁶. Atrodo, kad tai buvo kažkurioje (pusiasalio?) pilyje veikusios koplyčios beneficija, nes 1525 m. spalį minimas tyrimas dėl to, kad dominikonai apleidę savo pareigas Trakų pilies koplyčioje¹⁷. Istoriografijoje tvirtinama, kad vienos Trakų pilies kapelionu 1527 m. buvęs Stanislovas Hozijus – būsimasis Šventosios Romos Bažnyčios kardinolas, didysis penitenciarijus ir Tridento susirinkimo herojus¹⁸. Hozijus esą tuo pačiu metu buvęs

ir Vilniaus Aukštutinės pilies Šv. Martyno koplyčios kapelionas – tai visai tikėtina, turint omenyje faktą, jog jo tėvas, Ulrikas Hozijus, ėjo Vilniaus horodničiaus (galbūt jis administravo ir Trakų piliis?) pareigas.

Itin reikšmingų permainų Trakų, kaip bažnytinio centro, istorijoje įvyko XVI a. 3 dešimtmetyje. 1522 m. kovo 24 d. Zigmantas Senasis sankcionavo esmingą Trakų bažnytinės struktūros reorganizavimą¹⁹. Paskirdamas papildomą aprūpinimą (javų dešimtinę iš Stakliškių, Aukštadvario, Bražuolės ir Krosnos (?) dvarų), jis leido koleginei bažnyčioje vietoj dviejų Vytauto privilegija aprūpintų kanauninkų beneficijų įsteigti šešias mansionarijų vietas; tuo pačiu į koleginę bažnyčią buvo inkorporuota ir Aukštutinės pilies Šv. Jurgio koplyčia²⁰, pabrėžiant, kad įprastos pamaldos pilyje turi būti atliekamos toliau ir koplyčia negali nukentėti. Valdovo teikiamų ir nuolat reziduoti privalančių mansionarijų pareiga buvo kasdien giedoti mažąsias Marijos valandas (kurstą) bei *Matura* vadinamas Mišias Švč. Mergelės Marijos garbei; be to, mansionarijai drauge su vikarais turėjo dalytis sakramentų teikimu ir kitu sielovados darbu, taip pat pakaitomis kasdien aukoti giedotines Sumos Mišias, chore giedant mokiniams. Netrukus, 1524 m. sausio mėn., valdovas sankcionavo nuolatinį Trakų prepozito beneficijos sujungimą su kita – Eišiškių klebono – beneficija²¹, taip padidindamas prepozito pajamas. Įdomu, kad netrukus (1529) panašiai buvo „sustiprinta“ ir Lietuvos sostinės Vilniaus parapinės bažnyčios beneficija, sujungiant ją su netolima Rudaminos parapine bažnyčia²².

Miškinis, *op. cit.*, p. 54). Vis dėlto kitose to paties leidinio vietose esama painiavos: p. 57 minima pusiasalio pilies Šv. Mykolo koplyčia, o p. 66 kalbama apie Šv. Jurgio koplyčią pusiasalio pilyje (žinoma ją buvus „aukštutinėje pilyje“). Naujausioje publikacijoje (žr. 15 išnašą) Darius Antanavičius Šv. Jurgio koplyčią-altariją lokalizuoja pusiasalio pilyje (p. 175, išn. 3).

12 *Lietuvos katalikų dvasininkai*, Nr. 563.

13 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, parengė Darius Antanavičius ir Algirdas Baliulis, Vilnius: Žara, 2001, Nr. 759, p. 598.

14 Žr. toliau, išn. 19.

15 *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilmensis saec. XVI–XVIII / Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, Nr. 424.2, p. 230–231.

16 *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, Nr. 568, p. 689.

17 *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilmensis saec. XVI–XVIII*, t. 1, Nr. 336, p. 174–175.

18 *Polski słownik biograficzny*, t. X/1 (1962), p. 42 (Wacław Urban); pakartota: *Lietuvos katalikų dvasininkai*, Nr. 2252 (p. 371).

19 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, Nr. 759, p. 597–599.

20 Rowello tikinimu, buvę atvirksčiai – mansionarijų vietos esą įkurtos pilyje; žr. *Acta primae visitationis diocesis Vilmensis anno Domini 1522 peractae / Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIB atkūrimas*, sudarė ir parengė S. C. Rowell, (ser. *Historiae Lituaniae Fontes Minores*, 8), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 245, išn. 414.

21 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, Nr. 720, p. 558–559.

22 *Acta primae visitationis diocesis Vilmensis*, p. 245, išn. 412.

Tais pačiais 1522 m., kai Zigmantas Senasis per-
tvarkė iki tol gyvavusių sakralinių objektų (pirmiau-
sia – nykstančių pilių koplyčių) funkcionavimą, į Tra-
kų bažnytinio gyvenimo kūrimą, be valdovo, pirmą
kartą įsikišo ir vietos vaivada. Tuo metu šias pareigas
ėjęs Albertas Goštautas fundavo Šv. Mikalojaus bažny-
čią²³ – taip pat prepozitūrą, tik kuklesnę, sudarytą iš
trijų nuolat reziduojančių kunigų. Vykdydamas tėvo,
Martyno Goštauto, ir savo paties norą, Albertas Goš-
tautas pastatydino mūrinę bažnyčią ir nustatė pamal-
dų tvarką. Šeštadienio Mišios turėjo būti skiriamos
Švč. Mergelės Marijos garbei, sekmadienio – Švč. Tre-
jybės, pirmadienio – angelų, antradienio – šv. Onos,
trečiadienio – šv. Mikalojaus, ketvirtadienio – Visų
Šventųjų; penktadieniais turėjo būti meldžiamasi už
gyvus nusidėjėlius arba mirusius fundatoriaus tėvus.
Mansionarijai turėjo Mišias aukoti pakaitomis kas sa-
vaitę, o šv. Mikalojaus mišių metu vienam mansionari-
jui jas aukojant, kiti du privalėjo giedoti²⁴.

Išskirtinę Trakų kolegines bažnyčios padėtį įtvirti-
no ir jos materialinis aprūpinimas. Šios bažnyčios fun-
dacija buvo viena solidžiausių tarp visos vyskupijos
parapinių beneficijų²⁵. Esant tokioms aplinkybėms,
Trakų prepozitais dažniausiai tapdavo aukšto rango
dvasininkai, o XVI a. viduryje tai tapo nerašyta taisy-
kle. Daugelis mums žinomų Trakų prepozitų tuo pačiu
metu buvo ir Vilniaus katedros kapitulos nariai (prela-
tai ir / arba kanauninkai); tokia praktika, regis, be per-

trūkio buvo taikoma nuo 1525 metų. Kita vertus, tie,
kurie ėjo prepozito pareigas Trakuose, dar neturėdami
kitų solidžių beneficijų, irgi buvo daug žadantys dvasi-
ninkai: Mikalojus Trakiškis veikiai buvo nominuotas
antruoju Žemaičių vyskupu, o Albertas Taboras ga-
liausiai tapo Vilniaus vyskupu²⁶. Trakų prepozitų eko-
nominę galią iškalbingai liudija faktas, jog toli nuo
Trakų, Bezdzieže (Palenkėje, Lucko vyskupijos terito-
rijoje) esančiose bažnyčios valdose, 1560 m. prepozitas
Motiejus Kalečickis aprūpino tenykštės bažnyčios iš-
laikymą²⁷. Dažniausiai tai pajėgdavo atlikti tik didelių
bažnytinių valdų savininkai – vyskupai ir kapitulos.

Dar iki Reformacijos Trakų parapija iš kitų šio tipo
bažnytinių vienetų turėjo išsiskirti religinio gyvenimo
intensyvumu ir liturginės praktikos turtingumu. Prie-
laidas apie tai leidžia daryti, regis, iki šiol nepastebėtos
užuominos apie Trakuose veikusią broliją (1530 m. pa-
minėtas brolijos namas²⁸) ir vargonininką. Pastarojo
pareigybė XV–XVI a. sutinkama nedažnai, daugiausia
tik katedrose, didžiųjų miestų parapinėse ir vienuoly-
nų bažnyčiose. Vargonai dar nebuvo paplitę provinci-
jos parapijose, todėl šaltiniuose dažniausiai minimas
tik kantorius – *a cappella* turėjusio giedoti mokinių
choro vadovas. Trakuose vargonininko pareigybė
XVI a. pirmoje pusėje jau turėjo būti įsitvirtinusi, nes
1522 m. Zigmanto Senojo privilegijoje Trakų prepozi-
tas įpareigotas kasmet per Kalėdas mokėti vargoninin-
kui 3 kapas grašių algos²⁹. 1530 m. prepozitas Mikalo-
jus Viežgaila (matyt, atsistatydindamas) pardavė savo
nupirktą namą vargonininkui Valentinui Koščianie-

23 Plačiau apie šio objekto architektūros istoriją žr. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 1993, t. 1: Stanislovas Mikulionis, *Trakų Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno statybos istorija*. Trakų Šv. Mikalojaus bažnyčios genezė, regis, siekia kiek ankstesnius laikus – jau 1497 m. esą buvusi sudaryta sutartis dėl jos statybos; žr. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, Nr. 446, p. 520.

24 Alberto Goštauto fundacijos tekstą žr. *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 57-B55, b. 39, l. 15v–18r, 19v–22v.

25 Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1972, p. 102.

26 *Lietuvos katalikų dvasininkai*, Nr. 1375, p. 246, Nr. 58, p. 27.

27 Fundacijos akto nuorašą žr. Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, D 45, l. 264r–v. Originalas buvęs surašytas pergamentiniame graduale fundatoriaus ranka („Authenticum Foundationis in Graduali pargameneo manu propria Fundatoris scriptum“); Kalečickis pastatydinęs Bezdzieže oratoriją ir apdengęs griūvančią Trakų bažnyčią.

28 *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 52v–53r.

29 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, Nr. 759, p. 598.

čiui, jo žmonai Agnietei, vaikams bei palikuonims³⁰, o valdovas, 1531 m. pritardamas naujojo prepozito Motiejaus Kalečickio prašymui, tą patį patyrusį vargonininką Valentiną („artis musicae non vulgarem [s] periciae Valentini Organistae“) – ir jo įpėdinius – atleido nuo kapščinės mokesčio³¹.

Taigi Trakai jau Vytauto laikais iškilo kaip svarbus bažnytinis centras – būtent čia buvo užbaigta Žemaitijos krikšto akcija. Šalia vienintelės LDK koleginės bažnyčios su dviem kanauninkais (vėliau – su 6 mansionarijais) gyvavo dar ir pilių koplyčios, kurias ilgainiui nustelbė antroji, kuklesnė Trakų Šv. Mikalojaus prepozitūra. Trakuose iki Reformacijos minima bažnytinių pareigybių įvairovė (prepozitas, kanauninkai, mansionarijai, pilių koplyčių kapelionai / altarištos, vikarai, netgi „lektorius“), nesutinkama niekur kitur LDK, išskyrus Vilnių; vargonininko tarnystės egzistavimas (taigi ir vargonų instrumento buvimas) bei brolijos gyvavimas taip pat laikytini neeilinei parapijai būdingais reiškiniais. Ankstyvojo Trakų parapijinės bažnyčios istorijos etapo svarbą liudijo ir joje vėliau puoselėta atminties tradicija: už geradarius nuolatos atliekamos metinės pamaldos buvo skirtos Aleksandrui Vytautui, Zigmantui Senajam ir Albertui Goštautui.

II. BAŽNYTINIO CENTRO „AUKSO AMŽIUS“ XVI A. PABAIGOJE – XVIII A. PABAIGOJE: NUO KATALIKIŠKOSIOS REFORMOS IKI APŠVIETOS

Trakai, kaip vienas iš Vilniaus vyskupijos administracinių centrų, ankstyvaisiais Naujaisiais laikais didelių transformacijų nepatyrė. XVI a. Trakų vardu buvo vadinamas vienas iš penkių Vilniaus vyskupijos raktų³², o vėliau, XVII–XVIII a., – vienas iš dekanatų³³. 1771 m. ši

vardą gavo vienas iš keturių Vilniaus vyskupijos teritorinių oficiolatų (1775 m. jis paskelbtas generaliniu, o 1781 m. panaikintas), kuriam vadovavo Vilniaus kanauninkas Juozapas Kazimieras Kosakovskis. Šis 1775 m. buvo paskirtas Trakų sufraganu, tad formaliai Trakai virto ir oficiolato, ir sufraganijos sostine³⁴. Vis dėlto šios didingos pervartos pačių Trakų, regis, nė kiek nepalietė – Kosakovskis nei kaip oficiolas, nei kaip sufraganas čia nerezidavo, o jo konsistorija veikė Kaune³⁵. Kosakovskio įpėdiniai, iki XIX a. vidurio nešioję Trakų sufragano vardą, su jais realiai taip pat neturėjo nieko bendra, o pati Trakų bažnyčia tuo metu kaip tik išgyveno krizės ir nuosmukio laikotarpį (apie tai žr. toliau).

Potridentinėje epochoje Trakai patyrė kitokią – daug reikšmingesnę – permainą: iškilo kaip bene ryškiausias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piligriminis centras; tai įvyko ne be uolių vietos prepozitų pastangų. XVI a. pabaigoje, po Zigmanto Senojo ir Zigmanto Augusto tarnautojų dvariškių, italo Jono Andriejaus Valentino ir lenko Motiejaus Kalečickio, Trakų prepozitais imta skirti tik įtakingus LDK piliečius (išskyrus keletą išimčių; žr. straipsnio pabaigoje pateikiamą preliminarų Trakų prepozitų sąrašą³⁶). Vilniaus vyskupais (arba vyskupais koadjutoriais) vėliau tapę Benediktas Vaina, Eustachijus Valavičius, Marcijonas Tryzna, Jurgis Tiškevičius, Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, Juozapas Stanislovas Sapiega buvo itin reikšmingi LDK bažnytinio ir apskritai viešojo gyvenimo veikėjai, tad ne vien dėl jų ganytojiško rūpesčio ir aukų, bet ir dėl šių prepozitų padėties ir autoriteto išaugo Trakų – pirmiausia kaip

30 *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57- B55, b. 39, l. 52v–53r.

31 *Ibid.*, l. 53r–54r.

32 *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis*, p. 164, 169.

33 *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae*, ed. Paulius Rabikauskas, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 1), Romae, 1971, p. 105.

34 Apie Trakų oficiolatą ir sufraganią plačiau žr. Tadeusz Kasabula, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998, p. 103, 132–137, 142, 163; Aldona Prašmantaitė, "Trakų sufragano ir jo valdų istorijos bruožai XIX a.", in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2018, t. 41, p. 105–129.

35 Remiuosi išlikusias Trakų konsistorijos aktų knygas tyrinėjusio Karolio Tumelio konstatavimu *viva voce*.

36 Šis priedas parengtas remiantis rašant straipsnį panaudota literatūra bei šaltiniais ir Vaidos Kamuntavičienės monografijos (žr. straipsnio literatūros sąrašą) priedu.

organizuotų grupių šventkelionės tikslo – reikšmė. Pirmosios žinomos viešos kolektyvinės piligriminės kelionės į Trakus prasidėjo, prepozitu esant B. Vainai, XVI a. pabaigoje; netrukus jo įpėdinis E. Valavičius pasirūpino įvesti Rožinio broliją ir atnaujino bažnyčios pastatą³⁷, o K. K. Bžostovskis vainikavo ilgametį Trakų šventovės kilimą ir klestėjimą stebuklingojo Dievo Motinos atvaizdo karūnavimu 1718 metais. J. S. Sapiega XVIII a. viduryje išsiskyrė ypatingu rūpinimusi savo beneficija: 1746 m. jis paskelbė potvarkius dėl Trakų bažnyčios sutvarkymo³⁸, 1750 m. surašė nuostatus dėl parapijos sielovados ir dieviškojo kulto³⁹, 1751 m. parūpino bažnyčios fundacinių ir kitų dokumentų nuorašų knygą⁴⁰, tais pačiais 1751 m. inicijavo parapijos misijas⁴¹, šventovei parūpino Jono Lario darbo monstranciją (1751), didžiojo altoriaus tabernakulį (1753), galbūt ir antepedijų⁴². Galima drąsiai tvirtinti, kad nuo XVII a. pradžios iki XVIII a. vidurio Trakų šventovė išgyveno tikrą savo „aukso amžių“.

37 1625 m. reliacijoje vyskupas Valavičius tvirtino: „Tad siekdamas liaudyje platinti ir auginti maldingumą Švenčiausiajai Mergelei, ypatingai mūsų Karalystės globėjai, šį šventą smilkalą [?] pagal išgales stengiuosi išpuošti Švč. Rožinio brolijomis, maldingomis ir šventomis pratybomis, ir netgi išorinėmis tos bažnyčios puošmenomis“; žr. *Relationes status dioecesium*, t. I, p. 59.

38 *Regulamen sive Ordinatio ecclesiae praepositalis Trocensis*, (Vilnae, 18 Iunii A. D. 1746), in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 206–206v, 209.

39 *Statuta pro cura animarum diligenter exercenda, divino cultu rite peragendo, bono ordine in spiritualibus et temporalibus servando, officio Vicepraepositi, vicariorum et ministrorum ecclesiae cum laude adimplendo utilia, factae [sic] pro ecclesia cum praepositura Trocensi ab Illustrissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Domino Iosepho Stanislao Comite Sapieha (...) Vilnae anno Domini 1750 mense Augusti [sic] 10 die*, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 20, b. 488.

40 *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, (conscriptus mense Augusto A. D. 1751), in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39.

41 *Informacya, iak ma się zacząć y odprawować Iubileusz y missya w Kosciële Trockim*, (1751 IX 01), in: LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 488, l. 36r–37v.

42 Gintautas Žalėnas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios liturginių reikmenų, papuošalų ir votų rinkinys“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. IV: *Auksakalystė XIII–XX a.*, d. 1: *Kolekcijos*, sud. Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 170–171.

Potridentinio laikotarpio Trakų bažnytinę istoriją galima perskelti į dvi dalis: a) kaip ir anksčiau, Trakų bažnyčia funkcionavo kaip parapinė šventovė ir parapijos gyvenimo centras; b) nuo XVI–XVII a. sandūros ji drauge įgijo ir „viršparapinės“ reikšmės kaip maldininkus iš įvairių vietovių traukiantis piligriminių kelionių tikslas.

II.1. Trakų parapijos gyvenimo bruožai XVII–XVIII a.

II.1.1. Parapijos bendruomenė ir jos šventovė(s)

Žinių apie Trakų parapijos ribas teikia 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimų publikacija. Iš šiame leidinyje pateiktos informacijos matyti, kad parapijai priklausė Vievio miestelis, Daniliškės, Vievininkai, Miciūnai, Rykantai, Joteliūnai, Bražuolė, Užutrakis, Šulininkai, Raudonė, Lentvaris, Varnikai, Padumblė, Serapiniškės, Šklėriai, Slabada, Karažiškės, Penkininkai, Mikniškės, Seimėnai, Salkininkai ir kitos, dabar smulkesnės ir / arba kebliau identifikuojamos vietovės⁴³.

Apie Trakų parapijiečių skaičių ir jo kaitą nieko nežinoma iki pat XVIII a. pabaigos. 1785 m. parapijoje gyveno 3666 katalikai, 2957 iš jų buvo praktikuojantys sakramentus, t. y. sulaukę brandos amžiaus, o 709 – vaikai. Tais metais susituokė 48 poros (ar gal asmenys?), gimė 183 kūdikiai (101 berniukas ir 82 mergaitės), o mirė 136 žmonės, tad parapijiečių natūralusis demografinis prieaugis buvo teigiamas⁴⁴. Palyginimui:

43 *Synodus dioecisana Vilnensis, ab Illustrissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino D. Michaelae Joanne Zienkovicz, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Vilnensi, in ecclesia cathedrali sua anno Domini MDCCXLIV diebus 10, 11, 12 Februarii celebrata*, Typis mandata Vilnae, Sacrae Regiae Maiestatis Academiae Societatis Jesu, s. a., p. 86, [interaktyvus], <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=4402&from=publication>.

44 Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 43, b. 18477.

1830 m. Trakų parapiją sudarė 4251 katalikas, bet tik 2872 iš jų (mažiau nei anksčiau) buvo praktikuojantys sakramentus, tad santykinai didesnę nei 1785 m. parapijiečių dalį (beveik trečdali) turėjo sudaryti vaikai (1379). Tais metais susituokė 51 pora, gimė 260 kūdikių (141 berniukas ir 119 mergaičių), o mirė 94 asmenys, taigi natūralusis demografinis prieaugis buvo dar didesnis nei XVIII a. pabaigoje, o parapijos bendruomenė jaunėjo⁴⁵. 1849 m. parapijiečių buvo jau 5219⁴⁶.

Senesniais laikais Trakų parapijiečiai kalbėjo lenkiškai ir lietuviškai, tačiau lietuvių kalbos padėtis parapijoje ilgainiui menko – turbūt tiek dėl šia kalba kalbančiųjų dalies mažėjimo, tiek dėl plintančio lenkų kalbos vartojimo bei augančio jos mokėjimo. XVII a. 9 deš. vyskupas Bžostovskis dar nurodė paprastų žmonių sielos išganymo dėlei sekmadeniais sakyti paprastą pamokslą lietuvių kalba⁴⁷, o 1750 m. prepozitas Sapiega jau stebėjosi, ar tikrai esama tokių parapijiečių, kurie nemokėtų lenkų kalbos. Jis nurodė ištirti, ar tai valstiečių išsigalvojimas ir gėdijimasis kalbėti lenkiškai, ar tikras kalbos nemokėjimas. Kad ir įtariai vertindamas tokius atvejus, prepozitas siekė ištirti tikrąją padėtį ir, reikalui esant, buvo pasiruošęs atsižvelgti į pastoracijos lietuvių kalba poreikį: jis nurodė kalėdojant suregistruoti moteris ir vyrus, nemokančius lenkiškai ir negalinčius ta kalba atlikti išpažinties, kad prepozitas žinotų, kiek tokių asmenų yra Trakų parapijoje⁴⁸. Tuo metu tikėjimo pagrindai po katekizmo

pamokos bažnyčioje susirinkusiųjų buvo kartojami tik lenkų kalba⁴⁹. Ši kalba parapijoje visiškai įsigalėjo: 1830 m. užfiksuota, kad pamokslas sakomas „liaudžiai suprantama lenkų kalba“⁵⁰.

Trakų parapija iš daugelio kitų išsiskyrė ypatinga konfesine įvairove: be lotynų apeigų katalikų, čia gyveno graikų apeigų katalikai, sentikiai (ar stačiatikiai?), karaimai ir žydai⁵¹. 1797 m. pažymėta, kad esama daug unitų, tačiau dauguma jų (išskyrus vieną sėslių gyventojų dūmą) – klajojantys. Todėl nuolatinio kunigo graikų apeigų katalikai neturėjo, o jų dvasiniams poreikiams patenkinti kasmet į parapiją kelioms savaitėms buvo kviečiamas kunigas iš Vilniaus⁵².

Parapijos širdis, parapijiečių susibūrimo ir jų bendros maldos vieta buvo parapinė bažnyčia. Apie jos pastatą bemaž iki XVIII a. vidurio konkretesnių žinių nesama. Tvirtinama, kad prepozitu esant Eustachijui Valavičiui pristatytas šventovės prieangis su bokštais, kad po 1667 m., atnaujinant bažnyčią po karo, ji transformuota iš halės į baziliką, o apie 1700 m. pristatyta Riomerių giminės koplyčia⁵³. Tik XIX a. dokumentuose pradedama minėti, esą bažnyčią 1718 m. Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo titulu konsekrovęs Vilniaus vyskupas K. K. Bžostovskis⁵⁴. Taip pat žinoma, kad

męszczyzn y bialyglow, takze spowiadac się w tym języku nie mogą, wynotowac potrzeba, azebym wiedzial semel pro semper, sila est takich dusz w parafii trockiey“; *Informacya, jak ma expediri actus kolendy listownie dana*, in: LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 488, l. 33r-v.

45 Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 33v–34r.

46 Trakų bažnyčios kronika, 1849, in: VUB RS, f. 4, b. (A2908) 36238.

47 „Consulendo saluti animarum rudis populi per unum ex praesbiteris singulis dominicis dicatur contio lituanica simplici veritatis stylo, in qua exhortari debet populus ad paenitentiam, ad frequentandam Eucharistiam etc.“; *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201r.

48 „6to. Trzeba wyexaminowac kazdego z parafianow, ktorzy po polsku nie umieją, czy to jest wymysl y wstyd zwyczajny chlopom, czy niewiadomosc języka polskiego, gdy kto nie chce mowic, tylko po litewsku. A tych, ktorzy nie umieją po polsku,

49 *Statuta pro cura animarum diligenter exercenda, divino cultu rite peragendo, bono ordine in spiritualibus et temporalibus servando*, tit. VI, cap. XVI, in: *Ibid.*, l. 12v.

50 Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 15r.

51 *Ibid.*, l. 33v.

52 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 355, l. 12r.

53 Olegas Fediajevas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*, Vilnius, 2009, p. 269, [interaktyvus], <http://www.atl.lt/2008/268-284.pdf>.

54 Trakų bažnyčios 1822 m. inventorių, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 532, l. 13r.

XVII a. pirmoje pusėje didįjį altorių buvo pastatydinęs Trakų vaivada (1626–1640) Jonušas Skuminas-Tiškevičius⁵⁵. Pirmą kartą bažnyčios pastatas ir jo interjeras detaliau aprašytas 1731 m. inventoriuje⁵⁶. Nuo to laiko Trakų šventovėje fiksuojami penki mediniai juodai dažyti ir paausuoti altoriai (Didysis, Rožinio Švč. Mergelės, Šv. Jono Nepomuko, Šv. Antano Paduviečio ir Šv. arkangelo Mykolo) su tokio paties darbo sakykla (1731 m. dar buvęs senas paausutas „kampinis“ altorius su šv. Judo Tado paveikslu netrukus, matyt, visai sunyko). Be to, minimu metu bažnyčioje stovėjo 5 klausyklos, o Epistolės pusėje – 11 naujų gerų suolų (Evangelijos pusėje jų būta mažiau ir prastesnių). Zakristijoje buvo įrengta alavinė prausykla; kaip būdinga tam laikotarpiui, vanduo joje tryško iš viršum indo įkomponuotos Nukryžiuotojo skulptūros kojų. Šioje patalpoje būta daug įvairių spintų ir spintelių liturginiam inventoriui laikyti, stovėjo žaliai dažyta krosnis, o virš durų, vedančių į bažnyčią, buvo įrengta lobyno erdvė (*gasophilatum*)⁵⁷ brangenybės saugoti.

Laidojimui bažnyčioje buvo skirtos trys kriptos: Riomerių (to paties vardo koplyčioje), Izdebskių (priešais didįjį altorių; joje turėjo būti palaidotas stebuklingajam paveikslui 1000 auksinų fundaciją paskyręs⁵⁸ Smolensko vysk. Adalbertas Izdebskis) ir dar viena priešais Šv. Antano altorių. Kaip parodė archeologiniai tyrinėjimai, laidota ir kitose, mažesnėse kriptose; vienoje jų rasti Smolensko vyskupo ir Trakų prepozito Pranciškaus Isaikovskio palaikai⁵⁹ (jis testamentu buvo fundavęs Švč. Mergelės Marijos altorių⁶⁰). Eiliniai pa-

rapijiečiai nuo XV a. iki pat XIX a. laidoti šventoriuje⁶¹; jį juosė tvora su mūriniu pamatu ir retai išdėstytais mūriniais stulpeliais – tarpus tarp pastarųjų užpildė mediniai⁶² statiniai⁶³. Atrodo, kad būta ir kolumbarijaus (kriptų komplekso), sietino su vyskupo Eustachijaus Valavičiaus epocha, – taip mėginama interpretuoti pastaraisiais metais kasinėjimų metu po šventoriaus tvoros mūro aptiktą raudonų renesansinių plytų arkinę konstrukciją⁶⁴. 1731 m. šventoriuje paminėta varpinė – atrodo, kad tuomet būta atskiro, iki mūsų dienų neišlikusio (sudegusio?) statinio. Netoli jo stovėjo tvorele apjuostas didelis medinis kryžius su Nukryžiuotoju.

Be pagrindinės šventovės, Trakuose gyvavo Šv. Mikalojaus bažnyčia (1617 m. ją perėmė ir savo konventą įkūrė bernardinai⁶⁵) ir 1678 m. įkurto dominikonų konvento⁶⁶ koplyčia / bažnyčia; 1666 m. Žemaičių žemės teisėjo Viktorino Mlečkos sumanymas perkelti Oršos benediktinių vienuolyną į Trakus⁶⁷ liko nerealiizuotas. Parapijos teritorijoje veikė ir koplyčios-filijos Vievyje ir Rykantuose, kurias aptarnavo dominikonai. Jose teikti bent kai kurie parapinei sielovadai būdingi

55 *Liber documentorum ecclesiae praepositorum Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 66v.

56 Toliau pateikiamos žinios apie bažnyčią ir šventorių, jei nenurodyta kitaip, paimtos iš 1731 m. vizitacijos akto, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 854, l. 1v-3r.

57 1822 m. inventoriuje kalbama apie „lobynėlį“ su geležinėmis durelėmis, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 532, l. 13v.

58 Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: LMAVB RS, f. 43, b. 18449.

59 Archeologinių tyrinėjimų ataskaitoje vyskupas klaidingai pavadintas Feliksu. Žr. Olegas Fedajevs, *op. cit.*, p. 277.

60 Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 91.

61 Žr. Olegas Fedajevs, *op. cit.*, p. 280–283; Idem, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*, Vilnius, 2011, p. 278–283, [interaktyvus], <http://www.atl.lt/2010/278-283.pdf>; Idem, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*, Vilnius, 2012, p. 302–308, [interaktyvus], <http://www.atl.lt/2011/302-308.pdf>.

62 1822 m. jie buvo dažyti raudona spalva; Trakų bažnyčios inventorius, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 532, l. 14r.

63 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 6r.

64 Olegas Fedajevs, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*, p. 304–305.

65 Stanislovas Mikulionis, *op. cit.*, p. 16.

66 Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 102.

67 *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, część III: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, opracował Jan Kurczewski, Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 182.

patarnavimai (veikiausiai bent jau krikštas), nes buvo atliekami metrikų įrašai⁶⁸. Be to, XVIII a. pabaigoje būta ir kelių privačių koplyčių⁶⁹. Graikų apeigų katalikų koplyčia (mūrinė?⁷⁰) veikė ponui Odynieciui priklausiusiame Užutrakio dvare, o Lentvario dvaro savininkas, Trakų pilies teisėjas Antanas Grinevičius (Hryniewicz), laikė lotynų apeigų koplyčia⁷¹. Pastaroji neturėjo nuolatinio kapeliono, Mišioms buvo kviečiamas kuris nors vienuolis iš Vilniaus arba Trakų. Be šių dviejų „padoriai įrengtų“ ir leidimus turinčių koplyčių, dar būta Salkininkuose, žemės raštininko p. Klečkovskio dvaro klėtyje, įrengtos ir be leidimo naudojamos koplyčios, į kurių pamaldoms atvykdavo vienuoliai bernardinai.

II.1.2. Juozapo Stanislovo Sapiegos „Nuostatai“ ir parapijos religinis gyvenimas

Įdomus Trakų parapijos religinio gyvenimo istorijos šaltinis ir nuoširdaus prepozito Juozapo Stanislovo Sapiegos rūpesčio savo parapijiečiais (drauge – ir Apšvietos epochai būdingos ganytojo veiklos) paminklas – 1750 m. parengti Trakų prepozitūrai skirti nuostatai (pastoracinės instrukcijos)⁷². Tai unikalus Lietuvos istorijoje atvejis, kai išsamų tokio pobūdžio instrukcijų

sulaukė parapija; paprastai tokio tipo potvarkių sąvadais sinodų nutarimų arba ganytojiškų laiškų pavidalu buvo skelbiami visai vyskupijai. Trakų parapijai skirtieji „Nuostatai“ suskirstyti į septynis skyrius (pirmajame kalbama apie tikėjimo mokymą, antrajame – apie parapijiečius, trečiajame – apie viceprepozitą, ketvirtajame – apie parapijos kunigus, penktajame – apie sakramentų teikimą, šeštajame – apie velykinės išpažinties ir Komunijos praktiką, septintajame – apie Švč. Mergelės Marijos kultą); jie papildyti įvairaus pobūdžio priedais (instrukcija dėl tinkamo šventųjų atvaizdų gerbimo, popiežių Pauliaus III ir Klemenso XI bulėmis neofitų reikalu, maldingam skaitymui tinkamų ir naudingų knygų sąrašu, prieš Komuniją ir po jos kalbamais aktais, priesaikos sudarant tikybiškai mišrią santuoką formule, nurodymais parapijos mokytojui), instrukcija dėl kalėdojimo, instrukcija dėl jubiliejaus atleidų ir misijos Trakų bažnyčioje bei bendro pobūdžio sakramentų teikimo instrukcijomis lotynų ir graikų apeigų kunigams (šis tekstas be pabaigos, jis nutrūksta ties santuokos dalimi).

„Nuostatų“ „kaltininkas“ – Trakų prepozitas ir Vilniaus vyskupas koadjutorius Juozapas Stanislovas Sapiega, vienas šviesiausių savo epochos protų ir viena kultūringiausių ano meto asmenybių. Geras šio didiko ir dvasininko išsilavinimas, platus kultūrinis akiratis ir didelis sielovadinis uolumas – svarbiausios priežastys, paskatinusios tokio teksto atsiradimą. „Nuostatuose“ regima daug Apšvietos epochos bruožų: dėmesys religiniam išsilavinimui ir tikėjimo pažinimui, blaivumo ir racionalumo akcentavimas, parapijiečių prietarų ir nepagrįstų įsitikinimų smerkimas, rūpestis elgesio moralumu ir nepakanta lupikavimui ir veltėdžiavimui. Nežinia, kokią „Nuostatų“ turinio dalį padiktavo specifinės Trakų parapijos gyvenimo realijos. Su konkrečia vietoje susijęs pats teksto autoriaus asmuo ir jo užmojis, taip pat kai kurios (negausios?) specifiškai trakietiškos detalės. Kita vertus, numanytina, kad ir nemaža dalis „Nuostatų“ atspindimų „bendrųjų“ ano

68 *Statuta pro cura animarum diligenter exercenda, divino cultu rite peragendo, bono ordine in spiritualibus et temporalibus servando*, tit. III, cap. II, in: LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 488, l. 5v.

69 Apie jas žr. Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktą, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 12r.

70 1785 m. dokumente minimos dvi neįvardytos Trakų parapijos koplyčios – medinė ir „graikų apeigų“ mūrinė, in: LMAVB RS, f. 43, b. 18477.

71 Bene ankstyviausias liudijimas apie Lentvario koplyčios egzistavimą – 1781 m. kovo 21 d. vieneriems metams duotas leidimas joje aukoti Mišias; žr. *Protocollum actorum curiae Celsissimi... Principis Massalski, episcopi Vilnensis... (1780–1781)*, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 1413, l. 14r.

72 Minimas rankraštis su fragmentiškai išlikusiais priedais saugomas LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 488. Šiame straipsnio poskyryje, skliaustuose pačiame tekste, bus pateikiamos sutrumpintos nuorodos į šio šaltinio struktūrinius segmentus (dalis bei skyrius) ir rankraščio lapus.

meto pastoracijos realijų turėjo būti nesvetima ir Trakų parapijai.

Sapiegos „Nuostatuose“ specialaus dėmesio skirta parapijiečių katechezei ir pamokslų turiniui. Nurodyta sekmadieniais ir šventadieniais mokyti vaikus (ypač iki 14 metų amžiaus) – ir pasirūpinti, kad dalyvautų ir vyresnieji, ypač mažiau mokytieji bei elgetaujantys vargšai (tit. I, cap. I; l. 1r). Po katechezės turėjo būti kalbami tikėjimo, vilties, meilės ir gailesčio aktai, tada daromas kryžiaus ženklas, kartojamos pagrindinės maldos ir vardijami Dievo bei Bažnyčios įsakymai ir sakramentai (tit. V, cap. XVI; l. 12v). Kunigai įspėti pamoksluose atsisakyti juokų, neiškraipyti Šv. Rašto žodžių, nesileisti į gražbylystę, nepamiršti solidžių argumentų ir nesikliauti nepatikrintomis istorijomis – mat taip nerodoma deramos pagarbos Evangelijos rimtumui (tit. I, cap. VIII; l. 1v).

Sapiega taip pat akcentavo teisingos doktrinos ir reikiamo išsilavinimo svarbą sakramentinėje sielovadoje. Pamokslininkams pavesta aiškinti klausytojams sakramentų apeigas ir rekomenduoti tam tinkamas knygas – pvz., Lietuvos jėzuito Tomo Lonckio (Łącki) katekizmą⁷³ (tit. V, cap. IV; l. 9v). Mokyti parapijiečius raginta ir teikiant jiems įvairius sakramentus. Prieš krikštą turėjo būti aiškinama apie jo metu atsirandančią dvasinę giminybę (tit. V, cap. V; l. 9v), o prieš santuoką – ko reikia šio sakramento priėmimui ir kad jo uždedama pareiga – „gyventi santarvėje, vienas kitą paremiant, Dievo baimėje tvarkant namų ūkį ir auginant būsimus palikuonis“ (tit. I, cap. IV; l. 1r). Moteris, ypač pribuvėjas, nurodyta mokyti krikšto formulės ir dažniau, ypač kalėdojant, tikrinti, kaip jos supranta šio sakramento intenciją, materiją ir formą (tit. I, cap. VII; l. 1v). Kunigams pabrėžta, kad negalima viršyti maksimalaus dviejų krikštātėvių skaičiaus – esą leistina kitus asmenis pasitelkti vien kaip liudytojus arba garbės dėlei (tit. V, cap. V; l. 9v).

73 *Katechizm abo nauka o wierze, nadziei, miłości, sakramentach y powinnościach sprawiedliwości chrześcijańskiej... przez w. X. Tomasza Łąckiego S. I. theologa... wydana, Wilno, 1733 (pakartotinis leidimas – 1748).*

Savo ruožtu iš parapijiečių buvo reikalaujama mokėti tikėjimo pagrindus – būtinus išganymui (*de necessitate medii*, t. y. kad yra vienintelis Dievas trijuose asmenyse, už gera atlyginantis ir už pikta baudžiantis, ir kad antrasis Trejybės asmuo – Sūnus – taip pat yra Dievas, dėl žmonių įsikūnijęs, kentėjęs, miręs ir prisikėlęs) bei bažnytinės vyresnybės nustatytus (*de necessitate praecepti* – sakramentus, Dievo ir Bažnyčios įsakymus, poterius, kryžiaus ženklą, Mišių apibrėžimą, savo luomo ir pareigų priedermes) (tit. V, cap. XIV; l. 12r). Norintieji pirmą kartą priimti Komuniją turėjo išvakarėse prieš išpažintį būti išegzaminuoti iš tikėjimo pradmenų (tit. V, cap. VII; l. 10r); tik žinantiems tikėjimo tiesas turėjo būti leidžiama tuoktis (tit. I, cap. IV; l. 1r), gauti išrišimą (tit. V, cap. XIV; l. 11r) ir būti krikštātėviais (tit. V, cap. V; l. 9v). Prieš pirmuosius užsakus ištirti ir nepakankamai išsilavinę sužadėtiniai galėjo tikėtis gauti Santuokos sakramentą tik išmokę Dievo ir Bažnyčios įsakymus bei susipažinę su tikėjimo pagrindais (tit. I, cap. IV; l. 1r). Esminių tikėjimo tiesų nežinantiems penitentams derėjo atsakyti suteikti išrišimą ir drauge paskirti patogų laiką atvykti pasimokyti; tais atvejais, kai dėl rimtų priežasčių duoti išrišimą buvo būtina, tai turėjo būti atliekama pamokius išganymui būtinų tikėjimo pagrindų ir prisaikdinus penitentą atvykti nustatytą dieną pasimokyti (tit. V, cap. XIV; l. 11r).

Išsilavinusiam Apšvietos hierarchui būdinga *docta pietas* ypač išryškėja kalbant apie knygas ir skaitymą. Parapijiečiams turėjo būti rekomenduojamos maldingos knygelės, kuriose pateikti pamaldumo Marijai būdai (tit. VII, cap. IV; l. 14v–15r). Parapijos kunigams nurodyta reguliariai skaityti 1717 ir 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodų nutarimus, o vengiant girtavimo ir dykinėjimo – įvairias (lavinimuisi ir mąstymui bei dvasiniam skaitymui) tinkamas knygas (tit. IV, cap. I-II; l. 8r). Pridėtame rekomenduojamos literatūros sąrašė (appendix III; l. 21v–23r) atskira grupė išskirti leidiniai, skirti puoselėti maldingumą Marijai. Įdomu,

kad jie neišvengė kritiškai nusiteikusio autoriteto persergėjimo: „Šiuose veikalėliuose rekomenduojamos Švenčiausiosios Mergelės pagerbimo praktikos, bet ne istorijos, kurių patikimumas dažnai nėra pakankamai ištirtas“ (l. 23r). Beje, skrupulingai rūpinantis formuluočių ortodoksalmu, reviduoti ir giesmių tekstai. Parapijiečiai turėjo būti perspėti per Devintines giedoti ne „W tym Sakramencie Tobie podobnym“, bet „W tym Sakramencie nam tu przytomnym“, o Marijai skirtyje giesmėje – ne „Y Matce Jego bez grzechu poczętey“, bet „Y Matce Syna bez grzechu poczętey“. Pirmuoju atveju siekta akcentuoti realų, o ne simbolinį Kristaus buvimą Eucharistijoje, antruoju – pabrėžti, kad Marija yra ne viso Trejybės Dievo, o tik Dievo Sūnaus Gimdytoja (tit. I, cap. X; l. 2v).

Prepozitas Sapiega, kaip tikras Apšvietos hierarchas, ne vien rūpinosi tinkamu išsilavinimu ir tikėjimo ortodoksalmu, bet ir buvo nepakantus nederamam (nemoraliam ar moraliai rizikingam) ir nepagrįstam elgesiui. Jis akcentavo ne vien mokomąją, bet ir auklėjamąją-ugdąją pamokslų funkciją: pamokslavimas turėjo padėti naikinti ydas ir skatinti dorybes, mokant klausytojus apie krikščionio pareigas, nuodėmės sunkumą ir paskutiniuosius dalykus (tit. I, cap. VIII; l. 1v). Kaip progą pozityviam dvasiniam ugdymui siekta išnaudoti ir santuoką: kunigams nurodyta raginti sužadėtinius bent 8 dienas ruošti šiam sakramentui, atliekant išpažintį ir priimant Komuniją, dažniau klausant Mišių, meldžiantis, pasninkaujant ir dalijant išmaldą (tit. V, cap. X; l. 11r). Drauge siekta užkirsti kelią nederamoms nesantuokinio lytinio gyvenimo praktikoms. Sužadėtiniai turėjo būti išpėjami negyventi po vienu stogu iki santuokos dėl nesusilaikymo pagundos (tit. II, cap. II; l. 4r). Itin didelio dėmesio turėjo sulaukti kampinginkai: nurodyta kalėdojant juos registruoti, užfiksuojant amžių, mat įtarta, kad šie įnamiai galėjo būti susiję su konkubinato praktika (tit. III, cap. VI; l. 6v). Dar priekabiau žiūrėta į katalikus, tarnaujančius nekatalikams (ypač nekrikščionims) arba

pas juos gyvenančius kaip kampinginkai – tvirtinta, kad pas žydus ir totorius moteris iki 50 metų amžiaus retai kada galinti gyventi „neįžeisdama Dievo“ (tit. II, cap. VII; l. 6v). Dėl elgesio, susijusio su skirtingų lyčių asmenimis ir priešingo krikščioniškam kuklumui, tad pavojingo ir vengtino, smerkti ir Velykų bei Joninių papročiai – laistymasis vandeniu (tit. VI, cap. IV; l. 13r-v) ir šokiai, arba kupolės (pastaroji praktika – vykstanti sutemose ir neretai tarp neblaivių asmenų – atrodė itin pavojinga) (tit. I, cap. X; l. 2r-v). Reguliariai (kasmet) turėjo būti tikrinamas špitolininkų elgesys: ar vyrai gyvena atskirai nuo moterų, ar negirtauja, ar eina sakramentų; išpėtus ir vis tiek nesitaisančius asmenis nurodyta išvyti (tit. III, cap. I; l. 5r).

Trakų parapijos „Nuostatai“ – normatyvinio pobūdžio šaltinis, tačiau tikėtina, kad dažnu atveju jame atsispindi reakcija į įvairias vietas bendruomenės gyvenimo realijas. Viena vertus, „Nuostatuose“ rūpintasi, kad būtų paisoma Bažnyčios mokyimo: nurodyta bajorams per pamokslus pabrėžti jų valdinių laisvę tvarkyti asmeninį gyvenimą, primenant, kad Tridento susirinkimas paskelbė ekskomuniką tiems, kurie verstų valdinį susituokti su vienu ar kitu asmeniu (tit. II, cap. III; l. 4r). Kita vertus, remtasi ir praktine gyvenimo patirtimi. Motinas ir žindynes per pamokslus ir išpažintį liepta perspėti neguldyti kūdikių šalia savęs į tą patį guolį, kad šie netyčia nebūtų nuspausti (tit. II, cap. IV; l. 4r). Pamokslų metu kunigai turėjo raginti parapijiečius laiku pakviesti kunigą pas ligonį, kol jis dar sąmoningas (tit. V, cap. XIII; l. 11r). Patys kunigai raginti nedelsiant vykti pas ligonius – net tais atvejais, kai manoma, kad pavojaus gyvybei nesą, mat lengvai klystą net ir patyrę gydytojai (tit. V, cap. XIII; l. 11r). Staiga mirusiuosius drausta laidoti anksčiau nei po 24 valandų – ir tik visiškai įsitikinus, kad žmogus tikrai negyvas (tit. II, cap. VIII; l. 4v).

Prepozito Sapiegos nurodymas Trakų kunigams sužinoti, ar parapijos bajorai nedrįsta patys spręsti raganų bylų arba tirti įtariamųjų plukdymu (tit. II, cap. I;

l. 4r), – būdingas XVIII a. Lietuvos vyskupijų partikuliarinės teisės direktyvoms. Apie tokią smerktiną praktiką reikėjo nedelsiant informuoti prepozitą arba vyskupo teismą – kaip ir apie asmenis, kurie tvirtintų esą apsėsti (tit. III, cap. XII; l. 7v). Kiti netinkamą elgesį smerkiantys potvarkiai buvo rečiau pasitaikantys. An-tai gavėnios pradžioje liepta mokyti parapijiečius griežto įsipareigojimo sausam pasninkui – kad tai esąs ne vietos paprotys (Lenkijos (ir Lietuvos) atgailos praktika, atsiteisiant už šv. Stanislovo nužudymą), o apaštališka visuotinės Bažnyčios tradicija, kurios besilaikančios ir Lotynų, ir Graikų Bažnyčios (tit. I, cap. X; l. 2r). Per Velykas parapijiečių maistas turėjo būti šventinamas tik bažnyčioje, o ne privačiuose namuose, kad kunigai nebūtų atitraukti nuo pamaldų (tit. VI, cap. III; l. 13r). Uždrausta elgetauti, pamaldų metu bažnyčioje einant apie suolus (tit. II, cap. V; l. 4v).

Trakų parapijos „Nuostatais“ prepozitas Sapiega stengėsi užtikrinti sąžiningą ir teisingą iš parapijiečių ir maldininkų surenkamų aukų panaudojimą ir neleisti dvasininkams lupikauti. Už sakramentų teikimą drausta reikalauti pinigų ne tik iš vargšų, bet ir iš labiau pasiturinčių, tačiau nenorinčių aukoti asmenų (tit. V, cap. I; l. 9r). Juolab nederėjo reikalauti arklių ar vežimo iš kviečiančiųjų pas ligonį, nes tam buvo skirtas pačios prepozitūros transportas (tit. V, cap. I; l. 9r). Vargšai ir visi, laidojami šventoriuje be skambinimo varpais ir žvakių palydos, turėjo būti palaidoti už dyka. Atlygio leista reikalauti tik už „papildomas paslaugas“ (žvakes, lempas, varpus, kapo pačioje bažnyčioje įrengimą (arba jo išvalymą / sutvarkymą)) – ir tik tiek, kiek buvo aukojama pagal seną paprotį (tit. V, cap. I; l. 9r). Kita vertus, stengtasi eliminuoti veltėdžiavimo praktiką: pašaliniais asmenims, neturintiems liudijimų (ypač klajokliams, atvykusiems iš svietimos vyskupijos), ir tvirtiems, tačiau nenorintiems dirbti, liepta neleisti elgetauti parapijoje (tit. II, cap. V; l. 4v).

Kituose panašaus pobūdžio potvarkiuose, regis, nesutinkamas (tad originalus?) praktiškas Sapiegos pa-

tarimas numatyti specialias velykinės išpažinties dienas konkreitiems parapijos miesteliams ir kaimams, kad taip būtų išvengta spūsčių ir eilių (tit. VI, cap. I; l. 13r). Iš kito potvarkio formuluotės atrodo, kad kitose parapijose jau anksčiau įdiegtą parapijiečių kontrolės mechanizmą Trakuose dar reikėjo įvesti (*introducatur usus chartularum seu znaczkow*): nuodėmklausiams nurodyta dalyti lapelius velykinę išpažintį atliekantiems penitentams ir juos surinkti kalėdojant arba po Komunijos (tit. VI, cap. V; l. 13v). Kita vertus, Sapiega jau nenumatė kito įprastinio būdo drausminti šią pareigą apleidžiančius parapijiečius – kitaip nei vyskupas Bžostovskis XVII a. pabaigoje, nurodęs pasitelkti pasaulietinės valdžios svetus tam, kad valdiniai būtų priversti atlikti velykinę išpažintį⁷⁴.

Įdomi Sapiegos nurodymų detalė skirta sužalotiems (sutrūnijusiems arba vėjo nulaužtiems) kryžiams: šie turėjo būti nuversti, o be rankų (juolab be galvos) likusius krucifiksus nurodyta padėti slaptoje vietoje; parapijiečius derėjo paraginti, kad vietoj senųjų kryžių jie pastatytų naujus (tit. III, cap. VIII; l. 7r). XVIII a. pastoracijai būdingas sustiprėjęs dėmesys nekrikščionių atžvilgiu atsispindėjo ir Trakų prepozito sielovadinėse instrukcijose. Viena vertus, jose akcentuota griežto religinio atskyrimo būtinybė (krikščionims drausta ar bent jau nepatarta gyventi pas žydus ar totorius ir jiems tarnauti) (tit. III, cap. VII; l. 6v; taip pat žr. kalėdojimo instrukciją, l. 32v–33v). Kita vertus, kunigai įspėti aštriai neužsipuldinėti žydų; be to, jiems pavesta per pamokslus raginti parapijiečius, kad jie neniekintų ir neatgręžtų prieš save neofitų (tit. I, cap. V; l. 1v).

Sapiegos „Nuostatai“, kaip ir kiti normatyviniai dokumentai, – netiesioginis ir vargiai įmanomas objektyviai pasverti tikrovės atspindys. Tiesioginių žinių apie kai kurią sakramentinę praktiką pateikia tik 1797 m. Trakų bažnyčios vizitacijos aktas. Jame pa-

⁷⁴ *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 202r.

stebėta, kad šaltuoju metų laiku vaikai dėl šalčio krikštijami klebonijoje. Parapijiečiai nevežą kūdikio į bažnyčią, parapijos kunigai neimą aliejų vykdamy krikštyti į privačius namus, o bernardinai be ypatingo reikalo krikštiją vaikus namuose, tačiau vien vandeniui; dėl to krikštą, atliktą vien vandeniui, reikia papildyti patepimu aliejumi, o ši apeiga paprastai gerokai atidėliojama⁷⁵. Įdomu, kad Trakuose kurį laiką buvo intensyviai ir reguliariai teikiamas Sutvirtinimo sakramentas, mat dėl savo pamaldumo Vilniaus vyskupas sufraganas Tomas Zenkavičius kaip piligrimas kasmet lankydavo Trakus. Jis atkeliavdavo pėsčiomis Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo šventės (liepos 2 d.) proga ir teikdavo Sutvirtinimo sakramentą gausiai susirinkusiems žmonėms; vyskupui mirus, tokią praktika parapijoje nutrūko⁷⁶.

II.1.3. Parapijos „tarnybinis personalas“: dvasininkai, vienuoliai, bažnyčios tarnai

Prepozitūrinė Trakų parapija, lyginant su kitomis, turėjo pasižymėti didesniu dvasininkų skaičiumi, juoba kad jie buvo *ex officio* įpareigoti kasdien atlikti vadinamąsias mažąsias Marijos valandas (kurstą). Vis dėlto tenka konstatuoti, kad XVII–XVIII a. kunigų Trakuose nebuvo daug – turint omenyje tiek minėtą įpareigojimą, tiek ankstesnę sankciją (turėjo reziduoti 6 mansionarijai), tiek parapijos dydį, tiek piligrimų srautą. Atrodo, kad, nepaisant atsinaujinimo katalikiškosios Reformos epochoje, dvasininkų skaičius Trakuose, lyginant su viduramžiais, gerokai sumažėjo ir toli gražu nepasiekė anksčiau nustatyto įpareigojimo⁷⁷.

75 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 7r.

76 *Ibid.*

77 Panaši situacija matoma Kražių bažnyčioje, vienoje turtingiausių Žemaičių vyskupijos parapijų beneficijų, kur iki Reformacijos būta net keliolikos kunigų (žr. *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, parengė Liudas Jovaiša ir Juozas Tumelis, Vilnius: Aidai, 1998, p. 176/177, 184/185). Sunykus altarijoms dvasininkų gerokai sumažėjo ir jų skaičius neatsikūrė nė potridentiniais laikais –

XVI–XVIII a. formalusis parapiinės beneficijos šeimininkas, prepozitas, būdamas reikšmingas asmuo, Trakuose paprastai nereziduodavo (kaip, beje, ir anksčiau), o kasdienį administravimo darbą atlikdavo prepozito parenkamas ir įgaliojamas pavaduotojas, XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmoje pusėje vadintas kamendoriumi⁷⁸, o nuo XVII a. antros pusės – viceprepozitu⁷⁹. Regis, nomenklatūros keitimas turėjo sustiprinti prepozitą pavaduojančio kunigo autoritetą: XVII a. pabaigos – XVIII a. vidurio prepozitų potvarkiuose buvo akcentuota įvairiopa viceprepozito kompetencija ir jurisdikcija, pačiam prepozitui rezervuojant sau tik išskirtinės svarbos klausimų sprendimą. Stengtasi pabrėžti, kad visi parapijos kunigai (vikarai) ir bažnyčios tarnai turi būti pavaldūs ir paklusnūs viceprepozitui⁸⁰. Jis turėjo administruoti ir skirstyti aukas, gaunamas už Mišias, sakramentus ir laidotuves; kitos aukos turėjo būti dalijamos į tris dalis po lygiai: viceprepozitui, vikarams ir muzikantams⁸¹.

Parapijiečių ir piligrimų sielovadoje bei Dievo garbinime viceprepozitui turėjo nuolatos padėti vikarai. XVII a. viduryje pasitaiko trijų vikarų paminėjimas⁸², tačiau XVII a. pabaigoje – XVIII a. vikarų tebūdavo du (pvz., 168(?) ir 1785 m.)⁸³ arba vos vienas (pvz.,

1748 m. parapijoje būta tik klebono, vikaro ir altaristos, o 1755 m. – klebono, altaristos ir dviejų vikarų; *Relationes status dioecesium*, t. I, p. 316, 376.

78 Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių knygoje 1649 m. dar minimas kamendorius – kun. Matas Ščepkovskis; žr. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 10r.

79 Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių knygoje 1667 m. jau minimas viceprepozitas – kun. Zakarijas Kazimieras Žukovskis; žr. *ibid.*, l. 5r.

80 Tai kartota Trakų prepozitų Bžostovskio ir Sapiegos potvarkiuose, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201r, 202r, 206r, 209r.

81 Žr. 1686 m. Vilniaus vyskupo Bžostovskio pertvarkos nutarimą; *ibid.*, l. 203r-v.

82 1650 m. Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių knygoje, be kamendoriaus, išvardyti dar trys vikarai; žr. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 10r.

83 *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201v-202r; Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: LMAVB RS, f. 43, b. 1847r.

1797 m.⁸⁴), tad realiai Trakuose nuolatos darbavosi vos 2–3 dieceziniai kunigai. Nenuostabu, kad nuolatinei ar proginei talkai buvo angažuojami Trakuose reziduojantys kunigai vienuoliai – dominikonai arba bernardinai. Ši tendencija ypač išryškėjo XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje, kai siekta turėti keturis bažnyčioje tarnaujančius kunigus. Tokiu būdu vienuoliai ne tik ėmė nuolatinai padėti parapijos sielovadoje, bet jų skaičius ilgainiui augo (nuo vieno 1785 m.⁸⁵ iki trijų 1830 m.⁸⁶); diecezinių kunigų, priešingai, vis labiau mažėjo – kol 1830 m. beliko vien administratorius. Regis, du (?) bernardinai talkino viceprepozitui ir vikarui 1797 metais⁸⁷. Pačiuose Trakuose, pusiasalio pilies teritorijoje, įsikūręs Pamokslininkų ordino konventas – kitaip nei prie Šv. Mikalojaus prepozitūros įsikūrę bernardinai – neturėjo normalios savo bažnyčios, tad dominikonai buvo dar aktyviau įsitraukę į parapijos sielovadą⁸⁸. Šalia jau minėtų filijų-koplyčių Vievyje ir Rykantuose, 1785 m. vienas dominikonas talkino viceprepozitui ir 2 vikarams⁸⁹, o 1830 m. parapijinėje bažnyčioje jau darbavosi trys dominikonai. Šiokių tokių ryšius su dominikonais liudija ir XVII a. pradžioje parapijinėje bažnyčioje pradėjusi veikti Roži-

nio brolija bei jos maldingos tradicijos (žr. toliau), taip pat dominikonų angažavimasis dviejų savaičių misijoms Trakų parapijoje, 1751 m. švenčiant Šventųjų metų jubiliejų⁹⁰.

Įvairiomis progomis Trakų parapijoje minimi įvairūs jos tarnai: mokytojas, zakristijonas, vargonininkas, kantorius, muzikantai. Tarp jų išskirtinas sargas – paiminomis tarnavęs klebonui priklausiusio Šventininkų kaimo valstietis (kas savaitę vis kitas), turėjęs, be kita ko, kūrėti vikarų namo krosnis⁹¹.

Vienas svarbiausių bažnyčios tarnų, kaip ir kitur, buvo mokytojas. Prepozitas Sapiega Trakų parapijos „Nuostatuose“ nurodė jam kasdien po dvi valandas priešpiet ir popiet mokyti vaikus skaityti iš mažojo (mokytojui įteikto Supraslyje išleisto) katekizmo – kad vaikai lengviau suprastų didįjį, kurį kas sekmadienį dėstys kunigas (appendix VIII, cap. I; l. 31r). Taip pat mokytojas turėjo prižiūrėti, kad berniukai per Mišias (eilinėmis dienomis – per pirmąsias, sekmadieniais / šventadieniais – per giedotines) klūpėtų vidury bažnyčios netoli grotelių, ir stebėti, ar jie gerai elgiasi (appendix VIII, cap. II-III; l. 31r). Mokytojui nurodyta Mišių metu klūpėti ant apatinio didžiojo altoriaus laiptelio, kad jis tuo pačiu metu galėtų stebėti ir su kamžėlėmis prie altoriaus patarnaujančius, ir bažnyčios viduryje klūpančius berniukus (appendix VIII, cap. IV; l. 31r).

Nepaisant jaunimo mokymo ir auklėjimo svarbos, šis procesas ne visada vyko sklandžiai. Antai 1731 m. mokyklos pastato nebuvo, o negausiai (žiemą – gausiau) susirenkantį jaunimą tuomet mokė zakristijonas⁹². 1785 m. mokyklą lankė tik 5 mokiniai („studentai“): 4 bajorai ir 1 miestietis⁹³. 1794 m. gaisras

84 1797 m. vienintelis vikaras buvo kun. Andriejus Čerskis, po to ilgas metus darbavėsis Trakuose ir XIX a. I pusėje tapęs parapijos administratoriumi; žr. Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktą, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 7v. 1731 m. būta dviejų vikarų, tačiau vienas iš jų aptarnavo į Trakų parapiją beneficiją inkorporuotą Bezdziežo bažnyčią, esančią Polesėje, Lucko vyskupijoje, tad nuolat rezidavo labai toli nuo „motininės“ bažnyčios; žr. VUB RS, f. 57-B53, b. 854, l. 6v.

85 Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: LMAVB RS, f. 43, b. 18477.

86 Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 15r.

87 1797 m. dieceziniams kunigams talkinančių bernardinų skaičius neįvardytas, tačiau bendrai minimi 4 kunigai; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 7v.

88 Atrodo, kad XVII a. antroje pusėje Trakuose įsikūrę dominikonai mėgino plėtoti savą sielovadinę veiklą, tačiau susidūrė su Trakų prepozito Bžostovskio priešišku; žr. VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 202r.

89 1785 m. paminėtas trejus metus parapijos sielovadoje šalia dviejų vikarų besidarbuojantis tėvas dominikonas; žr. Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: LMAVB RS, f. 43, b. 18477.

90 Žr. prepozito Sapiegos informaciją apie 1751 m. rugsėjo 1 d. Trakų bažnyčioje prasidėjusio jubiliejaus ir misijos tvarką, in: LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 488, l. 37r.

91 Žr. prepozito Sapiegos 1746 m. potvarkius Trakų prepozitūrai, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 209r.

92 Trakų bažnyčios 1731 m. vizitacijos aktas, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 854, l. 5r.

93 Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: LMAVB RS, f. 43, b. 18477.

mokyklą sunaikino⁹⁴. 1830 m. geros būklės mokyklos pastate mokėsi 20 berniukų; rusų, lenkų, lotynų, vokiečių kalbas mokėjęs mokytojas juos mokė katekizmo, Šventosios istorijos, lotynų kalbos, geografijos, moralės mokslo, aritmetikos, geometrijos pradmenų, daržininkystės, rusų ir lenkų kalbų dailyraščio bei skaitymo rusų, lenkų ir vokiečių kalbomis⁹⁵.

Tam tikrais parapiinės bažnyčios patarnautojais galima laikyti ir špitolininkus. Jų pareigos buvo susijusios su viešuoju kultu ir kitokio pobūdžio patarnavimais pagal išgales. Prepozitas Sapięga nurodė raginti špitolėje gyvenančius vargšus šventadieniais giedoti bažnyčios prieangyje (tit. II, cap. VI; l. 4v). Špitolininkai turėjo prievolę skambinti varpais, šluoti bažnyčią, tiekti į zakristiją ugnį ir vandenį; be to, juos buvo galima pasitelkti aplinkraščiams išnešioti, stalams ir staliukams prieš šventes plauti, daržams ravėti ir jų derliui nuimti – tačiau viceprepozitas už papildomus darbus turėjo špitolininkus retkarčiais pamaitinti ir pavaišinti⁹⁶.

Trakų parapijos špitolė stovėjo prepozitui priklausiusiame miesto sklype⁹⁷; 1731 m. joje gyveno 2 vyrai ir 5 moterys⁹⁸, 1785 m. – po 4 vyrus ir moteris⁹⁹. 1794 m. špitolėi sudegus, 1 vyras ir 3–4 moterys glaudėsi mieste kaip kampininkai¹⁰⁰. Špitolę atstačius, 1830 m. joje gyveno viena sutuoktinių pora ir dar dvi moterys¹⁰¹. Trakų parapijos špitolė specialios fundaci-

jos neturėjo, tad, kaip ir daugumoje parapijų, špitolininkai pragyveno daugiausia iš parapijiečių aukų. Bažnyčioje būta jų reikmėms skirtos atskiros aukų dėžutės¹⁰², tačiau išmaldos į ją buvo sudedama labai maža...¹⁰³

II.1.4. Pamaldumas Dievo Motinai Trakų parapijoje

Maldingumas Švč. Mergelei Marijai tarp Trakų parapijiečių XVII–XVIII a. turėjo užimti gerokai svarbesnę vietą nei kitose parapijose. Svarbiausios tokio pamaldumo apraiškos (savo ruožtu – veikiausiai ir priežastys) buvo malonėmis pagarsėjęs atvaizdas ir nuo senų laikų kultivuojama specialių pamaldų (Švč. Mergelės Marijos valandų, arba kursto) tradicija. Būtent pastarosios puoselėjimas buvo labiausiai pabrėžiamas nurodymuose Trakų parapijos dvasininkams ir tarnams. Atliekant kurstą (mažąsias Marijos valandas) turėjo dalyvauti visi kunigai¹⁰⁴. 1750 m. „Nuostatuose“ prepozitas Sapięga pabrėžė, kad, paisydami fundatorių įpareigojimo, dvasininkai privalo atlikti Marijos kurstą atidžiai, maldingai, aiškiai ir raiškiai, neskubėdami, su deramomis pauzėmis, „neprarydami“ skiemenų ar net ištisu eilučių. Priešingu atveju ne vien sunkiai nusižengiama, neįvykdant fundatorių valios, bet ir papiktinami tikintieji pasauliečiai, kurie esą išsėina iš bažnyčios pasipiktinę, kad jie patys daug atidžiau kalba maldas, laisvai pasirinktas savo nuožiūra, nei kunigai, privariantys vykdyti fundatorių įpareigojimą ir už tai gaunantys atlygį (tit. VII, cap. V; l. 15r).

Prepozitas Sapięga neapsiribojo raginimais kunigams išoriškai „tvarkingai“ atlikti Marijos kulto tar-

94 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 6r.

95 Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 35r-v.

96 Trakų bažnyčios 1795 m. inventorius, in: VUB RS, f. 57-B54, b. 309, l. 11r.

97 Trakų bažnyčios 1731 m. vizitacijos aktas, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 854, l. 5r.

98 *Ibid.*

99 Žinios apie Trakų parapiją (1785), in: LMAVB RS, f. 43, b. 18477.

100 Trakų bažnyčios 1795 m. inventorius, in: VUB RS, f. 57-B54, b. 309, l. 7r; Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 6r.

101 Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 36v.

102 Trakų bažnyčios 1795 m. inventoriuje minima aukų dėžutė, įtaisyta ant stulpelio prie durų, su lentele; VUB RS, f. 57-B54, b. 309, l. 5v.

103 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 6v.

104 *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201r, 206r.

nybą. Nuoširdus maldingumas Marijai turėjo keisti „vidinį žmogų“ – skatinti kunigus siekti sąžinės tyrumo, pavyzdinių dorybių, deramo elgesio, kad būtų galima vaisingai pamokslauti ir mokyti žmones (tit. VII, cap. II; l. 14r). Vieną tokios transformacijos priemonę Sapiega regėjo įdėmiame knygų apie pamaldumą Marijai skaityme. Iš tokių knygų derėjo ne tiek semtis žinių apie „nuogą ir išorišką kultą“, kiek įkvėpimo sekti Marijos dorybėmis ir vengti kalčių, kurios nepatiktų Jos Sūnui ir drauge liūdintų Motiną (tit. VII, cap. III; l. 14r-v). Kitas efektyvus dvasinio tobulėjimo akstinas galėjo būti ypatingos privilegijos tarnauti neeilinėje Marijos šventovėje įsisaumoninimas ir įvertinimas: „Trakų dvasininkai turi dėmesingai apsvarstyti, kokia žymi jiems suteikta malonė ypatingai tarnauti Švč. Mergelei šioje stebuklais spindinčioje vietoje, nes kiekvienas iš jų, būdamas šiame didžios Karalienės dvare, kur Švč. Mergelė kasdien atveria malonių šaltinį, gali lengvai gauti tiek dangiškos malonės, kiek reikia pasiekti aukštam krikščioniško ir bažnytinio tobulumo laipsniui, už kurį atlygis yra palaiminta amžinybė ir pats Dievas“ (tit. VII, cap. I; l. 14r).

Maldingumas Dievo Motinai turėjo būti ne vien viešojo liturginio kulto Trakų šventovėje dominantė ar kunigų asmeninio tobulinimosi įrankis, bet ir reikšmingas pasauliečių sielovados akcentas. Prepozitas Sapiega nurodė Trakų kunigams įvairiai platinti parapijoje pamaldumą Švč. Mergelei – per pamokslus ar išpažintį raginti maldingai kreiptis į Mariją, skirti penitentams kaip atgailą trumpus ir lengvus maldos Marijai būdus bei praktikas, rekomenduoti knygeles, kuriose šie pamaldumo būdai išspausdinti, dalinti paveikslėlius, „idant lankantieji šią šventąją vietą nuo šiol tokiu skydu gintųsi nuo sielos ir kūno priešų“ (tit. VII, cap. IV; l. 14v–15r). Tarp išvardytų marijinės literatūros leidinių išskirtina tais pačiais 1750 m. Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvėje perspausdinta (to paties prepozito Sapiegos rūpesčiu ir lėšomis?) knyga, skirta būtent Trakų Dievo Motinos garbei: *Nauki, ref-*

*lexye, modlitwy wielce nabożne y afektu pełne, do rozmnożenia większej chwały Nayświętszey Panny służące, Matce Boskiej przy obrazie Trockim... wielkiemi łaskami boskiemi... słynącey konsekrowane*¹⁰⁵.

Ypatingą (artimą monopolinei) Marijos kulto vietą galima išvelgti ir Trakų parapijos metinių švenčių bei atlaidų kalendoriuje. Jame aptinkamos praktiškai vien Švč. Mergelės Marijos šventės – nepagrįstos jokiais Šv. Sosto atlaidų privilegijomis bei kitokiais leidimais¹⁰⁶, tad veikiausiai atspindinčios natūraliai susiformavusią vietinę praktiką. 1797 m. kaip svarbiausios, su oktava minimos metinės išskilmės išskirtos Švč. Mergelės Marijos Gimimo (rugsėjo 8 d.), Apsilankymo (liepos 2 d.), Ėmimo į dangų (rugpjūčio 15 d.) ir Rožinio Švč. Mergelės Marijos (pirmąjį spalio sekmadienį) šventės; antraeilėmis laikytos Rožinio brolijos pamaldos (kiekvieną pirmąjį mėnesio sekmadienį) ir bažnyčios pašventinimo minėjimas (antrą spalio sekmadienį)¹⁰⁷. 1830 m. kaip žymesnės išvardytos su Rožinio slėpiniais (pirmiausia su Mergele Marija) susijusios šventės: Kristaus Atpjaustymo (Naujųjų metų), Marijos Įvedybų, arba Grabnyčių (vasario 2 d.), Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai (kovo 25 d.), Marijos Apsilankymo, Ėmimo į dangų, Gimimo, Rožinio Švč. Mergelės Marijos ir jos Nekaltojo Prasidėjimo (gruodžio 8 d.)¹⁰⁸.

Itin reikšmingą vaidmenį Trakų parapijos religiniame gyvenime atliko 1610 m. pradėjusi veikti¹⁰⁹ (pir-

105 Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas vienintelis žinomas (defektuotas, be pabaigos) egzempliorius (žr. XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba. Kontrolinis sąrašas, sud. Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015, Nr. 2626) yra suskaitmenintas: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=112389>.

106 Tik XVIII a. viena proga paminėtos popiežiaus Benedikto XIII suteiktos visuotinių atlaidų privilegijos šv. Jono Evangelisto ir šv. Jono Nepomuko šventėms, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 205r.

107 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 6r-v.

108 Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 14v.

109 1612 m. į broliją įsirašęs kamendorius Baltramiejus Vidziševskis tai atliko „antrais metais po šios brolijos įvedimo“ (*post illatam*

mieji įrašai datuojami 1612 m.), prepozito Eustachijaus Valavičiaus inicijuota ir 1721–1723 m. Pamokslininkų ordino generolo Agostino Pipia oficialiai patvirtinta¹¹⁰ Rožinio Švč. Mergelės Marijos (arki) brolija, vienijusi vyrus ir moteris. Jos narių įstojimo ir pareigūnų rinkimo registracijos knygos¹¹¹ byloja apie šios bendruomenės gyvybingumą kone per visą XVII ir XVIII amžių. Ši brolija bažnyčioje turėjo savą altorių ir nuosavam turtui (liturginiams reikmenims) skirtą atskirą zakristiją, įrengtą po vargonų chorū¹¹². Dažytą ir auksuotą „Rožių vainiko“ altorių, paženklintą savo ir velionės žmonos herbais, 1634–1636 m. pastatydino, išpuošė ir visokeriopa (bei itin dosniai) aprūpino Trakų vaivada, Rožinio Švč. Mergelės Marijos brolijos narys (nuo 1632) ir geradarys Jonušas Skuminas Tiškevičius: jis dovanojo šv. Placido relikviją (skirtą brolijos kryžiui), auksuotą kieliką su patena, auksuotą monstranciją su herbu ir įrašu, lempą su auksuota lentele ir auksuotomis angelų galvomis, sidabrinį smilkytuvą, sidabrinį ampulių porą, dvi dideles alavines žvakides, arnotą su priklausiniais, juodą antepedijų, altoriaus užtiesalą, Gavėnios uždangalą, puoštą septynių Marijos sopulių ir „Ecce homo“ atvaizdais, raudoną medžiagą altoriaus laiptui, varpelį, naują didelį Romos mišiolą, dukters Kotrynos Tiškevičiūtės-Višniovieckos siuvinėtą (Marijos atvaizdu puoštą) kieliko veliumą, taip pat išrūpino atlaidus iš nuncijaus Onorato Viscon-

ti¹¹³. (Vėlesnės žinios apie šį altorių fragmentiškos: 1764 m. paminėti nauji Rožinio Švč. Mergelės Marijos ir šv. Juozapo paveikslai su aptaisais, užsiminta apie jų puošusius votus – karolius ir perlų vėrinčius¹¹⁴.)

Rožinio brolija kartą per metus rinko savo pareigūnus (priorus ir vicepriorus bei priores ir vicepriores, provizorius ir provizores, kantorius ir kantores, zakristijonus ir zakristijones, raštininką, išdininkus, vėliavininkus ir pavėliavininkius, maršalkas ir vicemaršalkas, koadjutorius, cenzorius ir cenzorę). Kiekvieną sekmadienį ir šventadienį prieš mišparus brolijos nariai turėjo atlikti (kalbėti?) rožinį, o kas ketvirtį (sausio, kovo, liepos ir spalio mėn.) – rinktis į giedotines Mišias už brolijos narius¹¹⁵. Visos parapijos gyvenimo savastimi buvo tapę brolijos iškilmingiau (su Švč. Sakramento išstatymu ir procesija?) švenčiami pirmieji mėnesių sekmadieniai¹¹⁶.

Numanytina, kad Trakų parapijos Rožinio brolijos gyvenime svarbų vaidmenį turėjo atlikti Pamokslininkų ordino broliai, juolab kad jų konventas veikė pačiuose Trakuose, o dominikonai aktyviai talkino (tiesa, apie tai žinoma kiek vėliau, XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje) parapiinės sielovados darbe. Vis dėlto, kaip matyti iš brolijos knygų, šios korporacijos dvasiniam gyvenimui įprastai vadovavo (bent XVIII a. viduryje) dieceziniai kunigai: viceprepozitai arba vikarai atlikdavo promotorių (dvasios tėvų ir vadovų) funkciją, o prepozitai kartkartėmis figūruodavo kaip šios bendruomenės globėjai. Ryšiai su dominikonais, regis, buvo sporadiški – tik 1669 m. kaip promotorius paminėtas dominikonas Gabrieliūs Usmanas¹¹⁷; būta

hanc Confraternitatem anno secundo); LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 2r.

110 Šios datos pateikiamos remiantis brolijos knygų informacija. Trakų bažnyčios 1731 m. vizitacijos akte tvirtinama, kad brolija „paskelbta“ dominikono, teologijos lektoriaus Martyno, leidus Lenkijos dominikonų provincijolui; 1616 m. ji buvusi patvirtinta Lenkijos dominikonų provincijolo, o 1724 m. aprobuota ir patvirtinta vienuolijos generolo; VUB RS, f. 57–B53, b. 854, l. 5r.

111 Iki šių dienų išliko Rožinio brolijos narių (protarpiais – ir vyresniųjų rinkimo) registracijos knyga, apimanti laikotarpį nuo 1612 iki 1747 m.; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11. Du jos lapai atsidūrė kitame archyvineame fonde: LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 54. Rožinio arkibrolijos pareigūnų rinkimo registracijos knyga, apimanti 1723–1764 m. laikotarpį, saugoma VUB RS, f. 57–B53, b. 1123.

112 Zakristija minima 1764 m., tuomet joje būta keturių vėliavų; VUB RS, f. 57–B53, b. 1123, l. 25v.

113 Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių registracijos knyga (1612–1746), in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 16v.

114 Trakų bažnyčios Rožinio arkibrolijos vyresniųjų rinkimo registracijos knyga (1723–1764), in: VUB RS, f. 57–B53, b. 1123, l. 25r–v.

115 *Ibid.*, l. 24v–25r.

116 Plg. Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktą (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 355, l. 6v), ir Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktą (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4093, l. 14v–15r).

117 Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių knyga (1612–1746), in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 5v.

kažkokios praktikos (nežinia, stiprios tradicijos ar sporadiško veiksmo) šv. Domininko šventės proga (rugpjūčio mėnesį) brolijos nariams keliauti į Vilnių¹¹⁸.

Narystė Trakų parapijos Rožinio Švč. Mergelės Marijos brolijoje turėjo ir kitą – devocinį ir „viršparapinį“ aspektą. Be pareigūnais renkamų ir nuolatos bei realiai brolijos gyvenime dalyvaujančių parapijiečių, egzistavo ir formalių narių, kurie tenkinosi simboliškai naryste, grupė. Tokių grupių būta praktiškai kiekvienos parapijinės bažnyčios brolijoje, tačiau trakiškė „frakcija“, lyginant su jomis, išsiskiria savo kokybinėmis ir kiekybinėmis charakteristikomis. Paprastai į išskilmingai pradedančią savo veiklą broliją įsirašydavo socialinio elito atstovų, menkai susijusių su konkrečia vieta, grupė, tačiau ilgainiui, laikui bėgant, tokių „žvaigždžių“ praktiškai nebesapiršydavo. Trakų atveju¹¹⁹ aukštesnės kilmės, socialine prasme „viršparapinio“ rango veikėjai (Sapiegų, Tryznų, Tiškevičių, Valavičių, Liackių, Chaleckių, Bilevičių giminių nariai) ir įvairios geografinės kilmės (kilę iš Didžiosios Lenkijos, Minsko ir Polocko vaivadijų, Žemaičių kunigaikštijos, Minsko, Lydos, Vilkmergės, Trakų, Kauno, Gardino, Bransko pavičių, Šiaulių miesto, Žaludko ir Batakių parapijų) asmenys į broliją įsirašydavo (tiesa, iki „Tvano“ – gausiau, o vėliau – tolydžio vis menkiau) ilgesnį laiką – bemaž per ištisą šimtmetį. Kitas ypatingas bruožas – įsirašymo į Trakų broliją forma. Kitaip nei daugelyje kitų brolijų knygų, šioje santykinai dažni įrašai paties asmens ranka (*manu propria*), jie neretai išsiskiria devociniu-invokaciniu pobūdžiu ir labiau išplėtotą bei įmantresnę literatūrinę formą. Tai iš esmės votyviniai įrašai: juose įvairiais titulais kreipiamasi į Mariją („Virga de radice Iesse“, „Mater Misericordiae“, „Pociecho utrapionych“), cituojamos ar parafrazuojamos gerai žinomos marijinės maldos ar invokacijos (pvz., „Omni

118 Trakų bažnyčios Rožinio arkibrolijos vyresniųjų rinkimo registracijos knyga (1723–1764), in: VUB RS, f. 57-B53, b. 1123, l. 25r.

119 Čia ir toliau remiamasi 1612–1746 m. brolijos narių knygos įrašais (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11; f. 1135, ap. 8, b. 54).

die“, „Sub tuum praesidium“, „Maria Mater gratiae“, „Monstra Te esse Matrem“), o kartais leidžiamasi į labai asmenišką dialogą su pačia Dievo Gimdytoja¹²⁰. Įrašų „votyviškumą“ pabrėžia ir kelių atvejų aplinkybės: 1634 m. kovo 25 d. į broliją įsirašęs Kazimieras Hinieckis (?) paaukojo ir sidabrinę plokštelę, o 1746 m. kovo 12 d. Trakų viceprepozito prašymu į broliją buvo įrašytas Viatiku šio dvasininko aprūpintas parapijietis Jonas Menžikas, gulintis mirties patale¹²¹.

Trakų parapijos Rožinio brolijos įrašų specifika skatina žvelgti į šią broliją plačiau – ne vien kaip į maldingų parapijiečių sambūrį. Kai kuriais atvejais narystė Rožinio brolijoje sietina su piligrimyste į Trakus, prie stebuklingojo atvaizdo, o jos narių knygą iš dalies įmanoma skaityti ir kaip piligrimų registracijos šaltinį. Atkreiptinas dėmesys ir į prabangų, eilinės parapijinės brolijos narių knygai nebūdingą Rožinio Švč. Mergelės Marijos brolijos narių registro fizinį pavidalą. Rankraštinė pergamento (!) lapų knyga, užvesta 1632 m. spalio 8 d., įrišta į odinius viršelius, puoštus Trakų vaivados Jonušo Skumino-Tiškevičiaus herbu ir inicialų įspaudais¹²², – dar vienas argumentas, bylojantis Trakų parapijos Rožinio brolijos „viršparapinės“ reikšmės naudai. Brolija buvo svarbus Trakų parapijinės bendruomenės maldingo gyvenimo židinys, tačiau jos knygos įrašuose įmanu išžvelgti ir iš visos Lietuvos į Trakus kadaise plūdusio piligrimų srauto atšvaitus.

120 Plg. Trakų kamendoriaus Jurgio Piotraševskio 1638 m. balandžio 11 d. įrašą: „Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sydera caelo. Dulcedo, pietas spesque decusque meum! Quo igitur Te ore referam, infans tuus? Quibus laudibus elinguis [?] celebrabo Te, cuius sanctissimam pietatem nullus unquam laudare satis potuit? Monstrasti Te esse Matrem Misericordiae mihi multis innumerisque casibus meis, a mortis limine toties revocasti me, revocatum tueris, solaris. Monstra Te esse, quod vel maxime, in hora mortis meae mihi Matrem Misericordiae. Te hodie singulariter invoco, in Matrem, Dominam, Protectricem meam eligo, colo, veneror cliens tuus perpetuus et in horto Rosarii tui Trocensis servitor minimus“, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 3r.

121 *Ibid.*, l. 3v, 18v.

122 *I[anusz] S[kumin] T[yszkiewicz], W[ojewoda] T[rocki], B[raslawski], I[urborski], N[owowolski] S[tarosta]*.

II.2. Trakų bažnyčia – piligrimystės centras XVII–XVIII a.

Piligrimystė – kelionė į šventąją vietą, paprastai tesint Dievui duotą įžadą, vykstant prašyti malonės arba padėkoti Dievui už jau patirtą malonę. Šis fenomenas apima tris komponentus: 1) šventąją vietą, arba šventovę – kelionės tikslą, 2) maldininką-piligrimą (maldininkus-piligrimus) – kelionės subjektą ir 3) kelią / maršrutą bei pačią kelionę (keliavimą). Lietuvos gyventojų „vietinės“ piligrimystės istorijos aušroje kelionės į Trakus buvo vienos pačių reikšmingiausių: ne veltui Trakų Dievo Motinos atvaizdas (drauge su šalies globėjo šv. Kazimiero relikvijomis) buvo išgabenas ir slepiamas didžiausių valstybės negandų (karų XVII a. viduryje ir XVIII a. pradžioje) metu¹²³. 1645 m. išspausdinta Trakų viceprepozito Simono Mankevičiaus knygelė apie Trakų Dievo Motinos užtarimu patirtus stebuklus – viena pirmųjų Lietuvoje¹²⁴, o 1718 m. atvaizdas – pirmasis Lietuvoje – pagerbtas Vatikano Šv. Petro bazilikos kapitulos suteiktomis karūnomis¹²⁵. Jis pirmasis iš stebuklingųjų Lietuvos atvaizdų pradėtas tiražuoti kartotėmis, pasklidusiomis po įvairias bažnyčias Lietuvoje ir jos kaimynystėje; viena

123 Slėptas nuo priešų vadinamojo „Tvano“ metais, o vėliau dar trejus metus saugotas Vilniaus katedroje, stebuklingasis atvaizdas iškilmingai gražintas į Trakus 1667 m. rugsėjo 10 dieną. 1702 m. paveikslą į savo rūmus Vilniuje buvo atsigabėnęs Smolensko vyskupas Eustachijus Kotovičius. Žr. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, cz. III, p. 185, 275; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 11, l. 5r.

124 *Kościół farski trocki cudami Przenayświętszey Bogarodzice P. Maryey objaśniony, a przez xiędza Szymona Mankiewicza biskupstwa żmudzkiego dieocesaną na świat wystawiony*, w Wilnie: w Drukarni OO. Bazylianów u ś. Trojcy, 1645; lietuviškas vertimas: *Trakų Dievo Motinos stebuklai*, Trakai: Voruta, 2013.

125 Svarbiausias liudijimas apie šias iškilmes – jėzuitui, Vilniaus vyskupo K. K. Bžostovskio kapelionui Adomui Minkevičiui priskiriamas jų aprašymas: *Solennitas coronationis Beatae Virginis Mariae ad praepositalem palatini Trocensis basilicam a temporibus Alexandri Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, gratiis ac miraculis clara Icone...*, Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1719. Ona Matusėvičiūtė išvertė šį spaudinį į lietuvių kalbą: *Trakų žemė*, 1993 m. kovas-balandis, Nr. 3–4 (20–21).

iš jų, pagarsėjusi Agluonoje, ilgainiui išaugo į savarakišką ir reikšmingą (svarbiausią Latvijoje) piligrimystės centrą. Laikui bėgant Trakų šlovė ėmė blėsti, iškilo naujos Marijos šventovės (Aušros Vartų Vilniuje, Šiluvos) ar su Kristaus kančia susijusios vietos (Žemaičių Kalvarija, Kryžių kalnas). Vis dėlto ilgainiui išsikerojusios marijinės lietuvių piligrimystės praktikos šaknys susijusios su Trakų šventove, neabejotinai garsiausia šio pobūdžio šventąja vieta visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje per visą šios valstybės gyvavimo laiką.

II.2.1. Šventovė

1599 m. Vilniaus kolegijos jėzuitų metiniame laiške bene pirmą kartą paminėta, kad Trakai iškilūs tikybine senove ir garsūs stebuklais¹²⁶. Nuo tol beveik nenutrūkstanti rašytinių šaltinių liudijimai pilte pasipila. Toks staigus informacijos „tvanas“ nėra grynas atsitiktinumas. Jis susijęs su kylančia potridentinio maldininkumo banga bei tuo metu Trakų bažnyčią valdžiusiais – ir prie jos išgarsinimo daug prisidėjusiais – neeiliniais asmenimis. XVII a. pirmoje pusėje net trys Trakų prepozitai tapo Vilniaus vyskupais – Benediktas Vaina, Eustachijus Valavičius ir Jurgis Tiškevičius; dėl pernelyg ankstyvos mirties į šį sostą neįkopė dar vienas prepozitas – Vilniaus vyskupo koadjutoriaus pareigas ėjęs Marcijonas Tryzna. Tad tiek dėl konkrečių asmenų iniciatyvos, tiek dėl spontaniško tikinčiosios liaudies pamaldumo Trakų šventovė XVII–XVIII a. išgyveno savo aukso amžių.

Vienas iš specifinių pagarbos maloningajam atvaizdui ženklų buvo votų – padėkos ženklų už išklaustas maldas ir patirtas malones – aukojimas. 1631 m. pirmą kartą suregistruoti Trakų bažnyčioje buvę votai –

126 „instituta fuit a nostris ad ecclesiam Deiparae Trocensem (...), religiosa antiquitate augustam et vere miraculis non obscuram, sollennis supplicatio“, *Annuae litterae collegii Vilnensis* (1599), in: Archivum Romanum Societatis Jesu (toliau – ARSI), Lith. 38, l. 15r.

vienas pirmųjų tokio pobūdžio sąrašų Lietuvos istorijoje. Tuomet ant / prie paveikslo būta trijų porų karūnų, auksinės grandinės su Dievo Avinėliu, per trisdešimt sidabrinų, auksuotų ir auksinių plokštelių, auksinio kryželio su deimantais, dešimties žiedų (keturių iš jų – su akimis), aštuoniolikos kryželių, dešimties kojų, penkių širdžių, dešimties pusširdžių, nemažos galvos, keturių akių, poros akinių, dviejų dantų, dviejų portugalų (monetų), pusemūlio, perlų karūnelės, dviejų grandinėlių, dvylikos Dievo Avinėlių¹²⁷. Ilgainiui votų daugėjo: 1799 m. paminėta net 452 įvairaus pavidalo votyvinės plokštelės¹²⁸. 1731 m. inventoriuje votai net neišvardyti – brangenybėms ir gausiam kilnojamajam liturginiam inventoriui turėjo būti sudarytas specialus registras¹²⁹. Kai kurie Trakų bažnyčios votai buvo ypatingi – kaip svarbių asmenų auka (pvz., karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio paaukotas sidabrinis taleris¹³⁰ – regis, laimingai pasiekęs mūsų dienas¹³¹) arba kaip brangi puošmena (pvz., dvi poros gryno aukso karūnų, puoštų deimantais, rubiniais, smaragdais ir perlais, arba pora auskarų, dabinėtų 169 rubiniais¹³²). Pagarbą Trakų Dievo Motinai ir rūpestį deramu jai skirtos šventovės puošnumu liudija ir kitos svarbių asmenų dovanos. Be vyskupų (ir Trakų

prepozitų) Benedikto Vainos (paaukojusio kieliką, komininę ir žvakides) bei Eustachijaus Valavičiaus (dovanojusio balto arnoto ir dviejų dalmatikų komplektą, kapą, įrištas liturgines knygas), čia minėtina: Zigmanto Vazos žmona, karalienė Konstancija Habsburgaitė bei garsusis karvedys, LDK didysis etmonas Jonas Karolis Chodkevičius (abu padovanojo po auksaviršį arnotą), Trakų vaivada Jonušas Skuminas-Tiškevičius (dovanojo juodo aksomo arnoto ir poros dalmatikų komplektą, puoštą jo velionės žmonos herbais), Jono Karolio Chodkevičiaus žmona Sofija Mieleckytė (dovanojo didžiąją sidabrinę paauksuotą lempą priešais Marijos paveikslą)¹³³.

„Eiliniai“ maldininkai votų galėjo įsigyti ir vietoje, atvykę į šventovę. 1750 m. „Nuostatuose“ vyskupas Sapiega nurodė neleisti kaip votų pardavinėti didelių ir mažų žvakių, vaškinių figūrų, paveikslėlių, škaplierių, knygelėlių, karolių kitaip, kaip tik viceprepozito nustatyta kaina, įvertinus medžiagos kiekį ir kokybę bei įdėtą darbą. Tokia „taksa“, surašyta lenkiškai, turėjo būti iškabinama prie bažnyčios durų, ypač žmonių antplūdžio laikotarpiais. Taip pat uždrausta prekiauti potencialiais votais bažnyčios viduje (tit. III, cap. XVI; l. 7v).

Ypatingą Trakų šventovės statusą liudija ir prepozitų nurodymai dėl pamaldų tvarkos¹³⁴. XVII a. pabaigoje ji (išskyrus kasdienio kursto pareigą) sekmadieniais ir šventadieniais pernelyg nesiskyrė nuo kitų parapiinių bažnyčių: turėjo būti atliekama Rytmetinė, paskui – rožinis, kartu su mokiniais giedamos Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandos, sakomas lietuviškas pamokslas, atliekamas kurstas ir galiausiai – suma, o vakare – giedotiniai mišparai. 1731 ir 1746 m. aprašyta kiek kitokia priešpietinių šventadienio pamaldų tvarka. Iš pradžių choras su vargonininku ir kantoriu, dalyvaujant hebdomadarijui (tą savaitę pamaldas

127 Trakų bažnyčios 1631 m. inventorių, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 853, l. 2r-v.

128 Trakų bažnyčios 1799 m. inventorių, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 855, l. 2r.

129 Trakų bažnyčios 1731 m. vizitacijos aktas, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 854, l. 2v. Registruoti votyvinės dovanos ir Dievo Motinos užtarimu prie stebuklingojo atvaizdo patirtas malones atskiroje knygoje dar XVII a. 9 deš. nurodė Trakų prepozitas K. K. Bžostovskis; VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201v.

130 Trakų bažnyčios 1799 m. inventorių, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 855, l. 2r.

131 „Medalikėlis-moneta“, padarytas iš 1767 m. olandiško talerio; žr. *Lietuvos sakralinė dailė*, t. IV: *Auksakalystė XIII–XX a.*, d. 1: *Kolekcijos*, sud. Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, kat. Nr. IX.17 (p. 192). Šiame leidinyje publikuota ir daugiau liturginių reikmenų ir votyvinių dovanų iš Trakų bazilikos lobyno (p. 168–192).

132 Trakų bažnyčios kronika (1849), in: VUB RS, f. 4, b. 36238 (A-2908).

133 Trakų bažnyčios 1631 m. inventorių, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 853, l. 3r–6v.

134 Žr. prepozitų K. K. Bžostovskio ir J. S. Sapiegos potvarkius (VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201r, 206r) ir 1731 m. vizitacijos aktą (VUB RS, f. 57-B53, b. 854, l. 4r-v).

įprastai atliekančiam kunigui), giedodavo Rytmetinę, o po jos drauge su liaudimi – rožinį; tuo metu buvo aukojamos pirmosios, skaitytinės, Mišios. Po šių Mišių, išstačius Švč. Sakramentą, antrųjų skaitytinių Mišių metu muzikantai drauge su vienu iš vikarų giedodavo Visų Šventųjų litaniją bei kitas maldas. Po pamokslo, atlikus (recituojant?) kurstą, buvo aukojamos giedotinės Sumos mišios. Tad XVIII a. pastebimas didesnis (nei anksčiau ir nei įprasta eilinėje parapijoje) Mišių skaičius (3) ir neįprastai dažnas (kiekvieną sekmadienį) Švč. Sakramento išstatymas, tačiau nebebuvo atliekamos Nekaltojo Prasadėjimo valandos.

XVII a. pabaigoje – XVIII a. viduryje eilinėmis dienomis Trakų šventovėje buvo atliekamas kurstas ir Nekaltojo Prasadėjimo valandos, o trečiadieniais ir šeštadieniais (atrodo, vietoj kursto) – rožinis¹³⁵. XVIII a. viduryje Nekaltojo Prasadėjimo valandos turėjo būti giedamos muzikantų kartu su liaudimi pirmųjų skaitytinių votyvinių Mišių metu, paskui turėjo būti aukojama giedotinė votyva, galiausiai, 11 val. – dar vienos skaitytinės Mišios į Trakus atvykstančių „svečių“ (*hospitum*) patogumui (viceprepozitui nurodžius, jos atskirais atvejais galėjo būti ir lydimos instrumentinės bei vokalinės muzikos, atliekamos vargonininko, kantoriaus ir kitų muzikantų). Nuo XVIII a. vidurio pamaldas galėjo papildyti ir nežinomo jėzuito sudėta lenkiška giesmė Trakų Dievo Motinai, kurios tekstas ir melodija 1754 m. išspausdinti kuklioje mažo formato 16 puslapių apimties brošiūrėlėje¹³⁶

135 XVII a. pabaigoje jis buvo kalbamas, XVIII a. viduryje – giedamas.

136 *Piesn o Nayświętszey Pannie w obrazie Trockim boskiemi łaskami y cudami na tym mieyscu słyńcecy, przez jednego kapłana Soc. Jesu złożona*, w Wilnie: w drukarni J. K. M. Akademickiey Societatis Jesu, 1754 (už nuorodą dėkui dr. Gabijai Surdokaitei-Vitienei). Šioje knygelėje giesmės tekstas išsamiai komentuojamas istoriniais paaiškinimais, atskleidžiančiais atvaizdo istoriją ir pasakojančiais apie svarbiausius ir naujausius Trakų Dievo Motinos stebuklus (ypač minėtini po paveikslų vainikavimo įvykė stebuklai, neužfiksuoti jokiuose kituose šaltiniuose). Ši giesmė – tradicinio Lietuvos jėzuitų pamaldumo Trakų Dievo Motinai vaisius, o jos publikacija – galbūt dar vienas Trakų prepozito J. S. Sapiegos nuopelnas garsinant savo administruojamą šventovę?

Pamaldos Trakų bažnyčioje išsiskyrė ne tiek savo gausa ir sandara, kiek „apiforminimu“. Daugumą pamaldų lydėjo muzika: ne vien vargonai ir kantoriaus vadovaujamas choras, bet ir kitų instrumentų (trimitų, valtornų, obojų, styginių) garsai. Ryte maldai buvo kviečiama varpais (šiokiadieniais – vienu, šventadieniais – visais) ir trimitais (per didžiąsias šventes – ir kitais instrumentais) iš bažnyčios bokšto-varpinės. Iškilmingoms, dažnai choro giesmių ir instrumentų palaidimoms pamaldoms nepakako eilinei parapijos bažnyčiai įprasto vargonininko, tad Trakuose dar nuolatos darbavosi kantorius, du „vyresnieji muzikantai“ ir du „jaunesnieji muzikantai“. „Muzikantais“ vadinti instrumentininkai; vyresnieji buvo nuolatinį atlyginimą už savo tarnystę gaunantys „profesionalai“, o jaunesnieji – pas vyresnius besimokantys ir besistažaujantys jų mokiniai¹³⁷. 1795 m. inventorius rodo, kad XVIII a. pabaigoje būta gausios kapelos: minima 4 smuikai, altas, 3 basetlės (į violončeles panašūs instrumentai), 2 kvartviolos (į kontrabosus panašūs instrumentai), 3 valtornos, 2 trimitai, 2 trombonai¹³⁸.

Siekiant pabrėžti stebuklingojo Trakų Dievo Motinos paveikslą didingumą ir puoselėjant ypatingą pagarbą jam, atvaizdas tam tikrą laiką turėjo būti uždarytas; dėl tos pačios priežasties šioje šventovėje neturėjo būti leidžiama rinktis pavieto seimeliams; rūpintasi, kad lempa nuolatos degtų ne vien priešais didįjį altorių (ir Švč. Sakramentą), bet ir priešais stebuklingąjį atvaizdą¹³⁹. Svarbi detalė liudija nuoširdų paprastų žmonių pamaldumą: jiems uždrausta dėti savo prastas aukas ant altoriaus, kad nebūtų blaškomas Mišias aukojantis kunigas, o šventi dalykai nebūtų maišomi su pasaulietiškais; tokio pobūdžio aukoms turėjo būti skirtas mažesnis stalias prie altoriaus šono¹⁴⁰.

137 Apie visa tai žr. Trakų bažnyčios 1731 m. vizitacijos akte, in: VUB RS, f. 57-B53, b. 854, l. 4r, 6v.

138 Trakų bažnyčios 1795 m. inventorius, in: VUB RS, f. 57-B54, b. 309, l. 6r.

139 Žr. prepozito Bžostovskio potvarkius, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 201v–202r.

140 *Ibid.*, l. 202r.

II.2.2. Maldininkai: tapatybė, skaičius, intencijos

Pirmosios žinios apie Trakų maldininkus susijusios su Vilniaus jėzuitais. Dažniausiai pirmoji žinoma piligriminė kelionė į Trakus datuojama 1604 metais, tačiau dar ankstyvesnė užuomina aptinkama 1585 m. Vilniaus jėzuitų metiniame laiške. Jame sakoma, kad Marijos sodalicijos nariai „kaip piligrimai nuvyko į Švč. Mergelės šventovę, esančią už keturių vokiškų mylių, iškilmingai tos Švč. Mergelės Gimimo šventei“; tenykštėje špitolėje jie nuplovė vargšų kojas ir iškėlė jiems pietus, o patys prie altoriaus, susirinkus didelei daugybei žmonių, pasistiprino dangiška duona¹⁴¹. Ir nors vietovė čia neišvardyta, tiek atstumas, tiek šventės diena neleidžia abejoti, kad kalbama būtent apie Trakus. Netrukus jėzuitų šaltiniuose vietovė įvardijama ir konkrečiai: 1599 m. paminėta, kad pernykščių metų pavyzdžiu surengta piligriminė kelionė į Trakus pėsčiomis; joje dalyvavo jau nebe vien moksleiviai ir studentai, Marijos sodalicijos nariai, bet įvairių socialinių grupių atstovai, tarp jų ir jėzuitų pakviesti įtakingesnieji ir kilmingieji. Kadangi daugelis nedalyvusiųjų gailėjosi, kitą mėnesį kelionė pakartota¹⁴². Panašiai ir 1604 m. surengtos dvi kelionės – liepos 1 d. ir rugsėjo 7 d., Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo ir Gimimo švenčių išvakarėse¹⁴³.

Jėzuitai, pirmieji masinių kolektyvinių tikinčiųjų piligriminių kelionių į Trakus rengėjai, drauge ir patys puoselėjo šią praktiką. 1706 m. paliudytas paprotys į Trakus keliauti filosofijos kursą baigusiems jėzu-

itų studentams¹⁴⁴. XVIII a. pradžioje bent keli Vilniaus kolegijos bendruomenės nariai kone kasmet kaip piligrimai traukdavo į Trakus (1710–1723 m. laikotarpiu tokia praktika užfiksuota 1712 ir 1714–1723 metais)¹⁴⁵. Atrodo, kad nebuvo stengiamasi pataikyti į didžiąsias šventes – veikiau atvirksčiai; galbūt sąmoningai vengta išoriško šurmulio, pasirenkant ramesnį, didesnį susikaupimą laiduojantį ir daugiau dvasinių vaisių žadantį „eilinį laiką“. Žinoma, piligriminių kelionių datas lėmė ir pačios bendruomenės gyvenimo būdas, ir palankus metų laikas. Veikiausiai todėl dažniausiai Vilniaus kolegijos jėzuitai (tėvai, broliai, studijuojantys arba dėstantys klierikai) į Trakus traukdavo vasarą – paprastai mokslo metams baigiantis, liepos mėnesį (dažniausiai – 1–8 ir 17–29 dienomis), rečiau – rugpjūtį, per atostogas (1715, 1717, 1720–1722); retkarčiais – ankstyvą rudenį, rugsėjo mėnesį (1716, 1718, 1719). Dažniausiai buvo keliaujama nedidelėmis grupelėmis (paprastai tai būdavo 2–4 asmenys, rečiau – 5–7); kartais piligriminę kelionę, kaip padėkos ženklą, atlikdavo gausesnis būrys – baigiantys filosofijos arba teologijos kursą jėzuitai drauge su savo profesoriumi (1712, 1715, 1716). Tėvai (kartais – ir scholastikai) jėzuitai iš Vilniaus kolegijos buvo kviečiami lydėti ir kitų Vilniaus jėzuitų namų bendruomenes – miestiečių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodaliciją, veikusią prie profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčios (1715, 1716, 1720), ir Vokiečių broliją, gyvavusią prie naujokyno Šv. Ignaco bažnyčios (1715, 1716). Išvykų skaičius kai

144 *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Šidlauskas, (ser. *Lietuvos mokslo paminklai*), Vilnius: Mokslas, 1987, p. 150 / 264.

145 Apie Vilniaus kolegijos jėzuitų piligrimystę į Trakus XVIII a. pradžioje žr.: *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis. 1710–1723 metai / Diarium collegii Societatis Iesu. Ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive*, parengė Irena Katilienė, (ser. *Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 68/69, 140–145, 198–207, 250–255, 260/261, 308/309, 312/313, 318/319, 358/359, 364/365, 372–377, 418–421, 426–429, 434–435, 462–465, 470/471, 516–519, 526/527, 574/575, 578–581, 620/621, 624/625.

141 „Ad aedem B. Virginis, quatuor miliaribus germanicis distantem, pro solempni festo Nativitatis eiusdem Divae Virginis peregrinati sunt, ubi etiam in hospitali domo pauperum lotis pedibus et facto illis prandio, ipsi quoque caelesti pane in magna frequentia populi ad altare refecti sunt“; ARSI, Pol. 50, fol. 65 (19v).

142 *Annuae litterae collegii Vilnensis* (1599), in: ARSI, Lith. 38, l. 14v–15r.

143 *Annuae litterae collegii Vilnensis* (1604), in: *Ibid.*, l. 27r.

kuriais metais siekdavo net 7–9 (pvz., 1714–1716). Piligrimai jėzuitai kelią į Trakus turėjo sukurti pėsčiomis, nes vienuoliams nederėjo apsunkinti pasauliečių (net ir savo bičiulių) prašymais parūpinti vežimus ir arklius¹⁴⁶. Vis dėlto kelionės būdai galėjo įvairuoti. 1721 m. rugpjūčio 21 d. vienas tėvas su broliu išėjo pėsčiomis po pietų, o kitas tėvas su broliu po vakarienes leidosi į Trakus važiuoti; kitą dieną važiuoti grįžo abu tėvai, palikę brolius kulniuoti atgal¹⁴⁷.

Jėzuitų išpopuliarintas maldingumas ilgainiui išėjo už pačios vienuolijos veiklos ir įtakos ribų ir tapo tikinčiosios liaudies savastimi. Jau 1650 m. Albertas Vijūkas-Kojalavičius paminėjo, kad į Trakus keliauja įvairios grupės iš Vilniaus, Kauno ir Merkinės¹⁴⁸. Kadangi dėl tam tikrų pavojų esą nebetiko, kad akademinis jaunimas tęstų šią praktiką¹⁴⁹, ją ilgainiui perėmė kitos bendruomenės: Apsilankymo šventės (liepos 2 d.) proga į Trakus traukė Vilniaus jėzuitų profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų miestiečių brolija, per Žolinę (rugpjūčio 15 d.) – Vilniaus ir kitų Vilniui ir Trakams artimų dominikonų konventų Rožinio brolijos, o per Šilinę (rugsėjo 8 d.) – Vilniaus bernardinų Šv. Barbaros brolija ir Vilniaus karmelitų prie Šv. Jurgio bažnyčios Škaplieriaus brolija¹⁵⁰. Į 1718 m. rugsėjo 3–12 d. vykusias stebuklingojo atvaizdo karūnavimo iškilmes atkeliavo itin daug įvairių vienuolių (jėzuitų, dominikonų, pranciškonų konventualų, senosios observacijos karmelitų) ir parapijų organizuotų procesijų iš įvairių vietovių¹⁵¹. Žinoma, tai buvo vienkartinės ir neeilinės iškilės, tačiau jos galėjo tiek atspindėti, tiek ir formuoti nuolatinių, įprastinių piligriminų kelionių į Trakus praktiką. Kad tokios iš tiesų būta – ir nemažo masto – liudija Vilniaus Šv. Jono bažnyčios klebono, aptarnavusio ir Rudaminos parapiją, dienoraščio užuominos: 1722 m. liepos 2 dieną, per Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo šventę, ir 1723 m. rugsėjo 8 d., per Švč. Mergelės Marijos Gimimo šventę, jis nepasirūpino nusiųsti kunigo į Rudaminą, nes „tuo metu kone visi kaip piligrimai vyko į Trakus“¹⁵².

Istoriškai ankstyviausią piligrimų į Trakus branduolį, manytina, sudarė Vilniaus kolegijos jėzuitai ir jų auklėtiniai; ilgainiui ši praktika paplito labai plačiuose visuomenės sluoksniuose. Žinoma, pastebimiausi, nors ir rečiausi, buvo karališkosios šeimos maldininkai. 1611 m. balandžio 21 d. į Trakus iš Vilniaus buvo nuvykusi Zigmanto Vazos žmona karalienė Konstancija Habsburgaitė, lydima karaliaus dvaro pamokslininko Petro Skargos, o 1639 m. liepos 10 d. taip pat iš Vilniaus į Trakus nuvyko jos sūnus karalius Vladislovas Vaza¹⁵³.

Pavienių maldininkų asmenines piligrimystės aspiracijas pažinti, o juolab jas sugrupuoti ir išanalizuoti nėra lengva. Šiek tiek kitaip yra su gausesnėmis, kolektyvinėmis, organizuotomis kelionėmis. Didelė jų dalis ilgainiui prarado aiškiai išreikštą intencionalumą, kuris užleido vietą gerbiamam papročiu ir puoselėjamai tradicijai. Vis dėlto kai kuriais atvejais ypatingas maldavimo arba padėkos intencijas galima apčiuopti. 1599 m. Vilniaus jėzuitų surengtoje piligriminėje kelionėje, tarp kitko, prašyta sveiko oro (maro epidemijos metu) ir ganytojo lietuviams (t. y. Vilniaus vyskupo paskyrimo)¹⁵⁴. 1611 m. karalienė Konstancija meldėsi

magni ducis Lithuaniae, gratis ac miraculis clara Icone..., Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1719, p. 14–27.

152 „omnes fere Trocos tunc temporis peregrinabantur“; „populus Trocos confluebat“, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 4, fasc. 6, p. 60, 100.

153 Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 281.

154 „sollenis supplicatio, qua salubritas aeri, Pastor Litavo gregi, toti Regno pax et tranquillitas a Deo orabatur“; *Annuae litterae collegii Vilmensis* (1604), in: ARSI, Lith. 38, l. 15r.

146 *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, p. 150 / 264.

147 *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis. 1710–1723 metai*, p. 526/527.

148 Žr. Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, sud. Darius Kuolys, d. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 72/73.

149 *Ibid.*

150 *Regina Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae in Thaumaturga sua cum Parvulo Jesu Icone ad praepositalem palatino Trocensis civitatis basilicam (...) coronata (...)*, Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1718, l. Dr.

151 *Solennitas coronationis Beatae Virginis Mariae ad praepositalem palatini Trocensis basilicam a temporibus Alexandri Vitoldi*,

prašydama sėkmės savo vyro kariuomenei, apgulusiai Smolensko miestą¹⁵⁵. Motiejus Kazimieras Sarbievijus savo eilėse aprašė 1622 m. piligriminę kelionę, kuria dėkota už prieš metus ties Chotino tvirtovė laimėtą pergalę prieš turkų kariuomenę¹⁵⁶.

II.2.3. Kelias ir keliavimas

Kuriuo metu, koku maršrutu buvo vykstama į Trakus ir kaip atrodė organizuotos piligriminės kelionės?

Iš pirmųjų (1604) liudijimų matyti, jog kelionės daugiausia rengtos dviejų Marijos švenčių – Apsilankymo (liepos 2 d.) ir Gimimo (rugsėjo 8 d.) – progomis¹⁵⁷. Žinoma, individualių piligrimų arba nedidelių grupių piligrimystės „kalendorius“ neapsiribojo šiomis datomis (tai matyti iš Vilniaus kolegijos jėzuitų piligrimystės „kalendoriaus“, žr. aukščiau). Apie tai, kad daugiau ar mažiau maldininkų Trakus turėjo lankyti kasdien, byloja nurodymas šiokiadieniais papildomai aukoti piligrimams skaitytines Mišias jau po pagrindinių giedotinių dienos Mišių¹⁵⁸.

Kelias iš Vilniaus į Trakus, dažniausiai nusakomas keturių (vokiškų) mylių atstumu, vedė per Panerius, kirto Vokės upelį ir ėjo pro Gaidiškių kaimą. Šie geografiniai orientyrai, dalijantys kelią į keturias apylyges dalis ir virtę įprastinėmis piligrimų stotelėmis, buvo poetiškai apdainuoti ir įamžinti M. K. Sarbievijaus eilėse¹⁵⁹. Šiandien išlikusi nedidelė akmenimis grįsto ke-

lio atkarpa – įkalnė į Panerius su ten stovinčia koplyčia – yra kuklus, tačiau autentiškas ir svarbiausias piligrimystės Lietuvoje paminklas, savotiškas lietuviškasis Santjago kelias.

Tai, kokią vietą piligrimystė į Trakus užėmė konkrečios religinės bendruomenės gyvenime, kiek plačiau galima iliustruoti Vilniaus jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalicijos pavyzdžiu. Ši sodalicija, arba brolija, kuriai daugiausia priklausė Vilniaus miestiečių elito nariai, turbūt netrukus po savo įsikūrimo (1619) pradėjo reguliarias kasmetines keliones į Trakus liepos 2 dieną, per Marijos Apsilankymo šventę; 1650 m. jas jau minėjo A. Vijūkas-Kojalavičius¹⁶⁰. Ši tradicija buvo branginama kaip monopolinė prerogatyva, tad kai 1686 m. tą pačią dieną į Trakus iškeliavo ir Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios karmelitų Škaplieriaus brolija, karmelitų paprašyta ateityje nuo to susilaikyti, vengiant varžymosi ir vaidų, galinčių kilti tokia proga. Nepavykus draugiškai susitarti, kreiptasi į Vilniaus vyskupą, kuris paskyrė įgaliotinius bylai išspręsti. Šiems nustačius, kad jėzuitų sodalicija turi senumo teisę, tradicinis „piligrimystės monopolis“ buvo apgintas, o karmelitams nurodyta pasirinkti kitą piligriminės kelionės dieną¹⁶¹.

Minėtoji Marijos sodalicija tarp savo paveikslų, buvusių Šv. Kazimiero bažnyčioje, bent nuo 1665 m. turėjo Trakų Dievo Motinos atvaizdo tapytą kartotę (minima iki 1741 m.) juoduose rėmuose ir jai skirtą sudedamą staliuką, ant kurio paveikslas buvo nešamas procesijoje į Trakus. 1674 m. šiam įrenginiui įgytas nuo lietaus turintis apsaugoti pokostu nudažyto audeklo valktis („kapa“)¹⁶². Tokių valkčių minima ir vėliau:

155 Juozas Vaišnora, *op. cit.*, p. 281.

156 Žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė / Ludi Fortunae. Lyrica selecta*, sudarė ir parengė Eugenija Ulčinaitė, Ona Daukšienė, (ser. *Bibliotheca Baltica. Lithuania*), Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 618. Eilės dedikuotos Jonušui Skuminui-Tiškevičiui.

157 *Annuae litterae collegii Vilmensis* (1604), in: ARSI, Lith. 38, l. 27r.

158 Taip 1746 m. nurodė Trakų prepozitas J. S. Sapięga; žr. *Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*, in: VUB RS, f. 57-B55, b. 39, l. 206r.

159 Tai epodės (*Epodžių knyga*, Nr. 9-12) „Keturiš Mergelės Motinos mylios, arba Vieša iškilminga procesija į dieviškosios Mergelės Motinos Trakų bažnyčią“; žr. Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, p. 442/443 – 488/489.

160 Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, d. 2, p. 74/75.

161 *Historia Domus Professae Vilmensis* (1687), in: ARSI, Lith. 42-II, l. 386r.

162 Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalicijos turto inventoriai ir naujai įgytų daiktų sąrašai (1665–1768), in: LMAVB RS, f. 138, b. 1711, l. 2r, 2v, 16r. Šis procesijų reikmuo 1686 m. inventoriuje aprašytas taip: „Ferculum albo noszenie na processyą Trocką składane, w

žalias vaškuotas, baltas, odinis, drobinis...¹⁶³ Dalis valkčių veikiausiai buvo skirta 1672 m. įgytam ir šalia nešiojamojo Trakų Dievo Motinos atvaizdo naudotam dvipusiam procesijų altorėliui su Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo ir Ėmimo į dangų atvaizdais – jis buvo auksuotas ir papuoštas sparnais¹⁶⁴. 1674 m. procesijoms įgyti nauji husariški būgnai, nuo 1676 m. taip pat minimos trys maršalų lazdos ir odiniai maišai kelionei į Trakus. Bent nuo 1665 m. brolija disponavo raudona procesijų vėliava, o 1673 m. buvo įgyta antra, damastinė, taip pat raudona. Gausiam procesijų į Trakus inventoriui 1672 m. įrengta rakinama spinta¹⁶⁵.

Šie Trakų procesijų reikmenys ilgainiui buvo atnaujunami, tobulinami, puošiami ir gausinami. Beskolinant sugadinti būgnai 1684–1685 m. perdaryti, tačiau netrukus atiduoti karo stovyklai, o 1689–1690 m. įgyti nauji, daug skardesni už senuosius (vėliau minimi ir su būgnų eksploatacija ir transportavimu susiję reikmenys – pagalvėlės, juostos ir kartys su kabliais)¹⁶⁶. 1684–1685 m. procesijų stalelis papildytas naujomis tekintomis, auksuotomis baliustromis, o 1707 m. minima po keturis raudonus ir žalius antepedijus, skirtus Trakų procesijai¹⁶⁷. 1714 m. (1710–1714?) iš dalies už pinigines aukas, iš dalies – panaudojus turimą medžiagą (varį, špižių, alavines skardas nuo karstų) įgytos 246 svarų masės dvi žalvarinės patrankėlės; 1752 m. paminėtos dvi špižinės patrankėlės su kaustytais lafetais ir geležiniais „antspauzdais“ parakui prikimšti¹⁶⁸. 1707 m. brolijos inventoriuje būta 4 porų įvairiaspalvių maršalų lazdy; vėliau minėti įvairūs skaičiai šių reikmenų – paprastų, dažytų, pabal-

tintų (baltinta skarda puoštais galais?)¹⁶⁹. XVIII a. viduryje procesijų altorėlis papuoštas žaliomis gėlėmis užuolaidėlėmis, o jo atvaizdus padengė aptaisai: iš pradžių Švč. Mergelė Marija Apsilankymo scenoje įgijo pasidabruotą suknelę ir auksuotus spindulius, o kiek vėliau Ėmimo į dangų paveiksle – žalvarinę pasidabruotą suknelę, sidabrinę paauksuotą karūną, sidabrinus spindulius, auksuotus sparnus, angeliukų porą ir dvi (votyvines?) plokšteles¹⁷⁰. 1752 m. Trakų procesijai įgyta karmazinės kitaikos vėliava, puošta mėlynu kryžiumi ir aprūpinta pora ją lydinių vėliavėlių, o 1763 m. tam pačiam tikslui gauta žalio damasto vėliava su Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo ir šv. Stanislovo Kostkos atvaizdais¹⁷¹. Galbūt Trakų procesijoje naudota ir 12 porų deglių, paminėtų 1768 m.^{172?}

Už Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalijos piligriminės kelionės-procesijos į Trakus discipliną ir organizaciją buvo atsakingi šios bendruomenės pareigūnai. Bendros tvarkos turėjo žiūrėti trys maršalai, grojimu ir būgnijimu laiku ir vietoje rūpinosi muzikos provizorius, 2–3 vėliavininkai turėjo saugoti vėliavą, o 3–4 „paveiklininkai“ – prižiūrėti procesijų altorėlį¹⁷³.

Kelionei buvo pasirūpinama maisto bei gėrimų provizija: gabentasi degtinės, alaus, midaus, prieš kelionę pirkti miltų, kruopų, aliejaus, acto, sviesto, grybų, daržovių (ridikų, petražolių, svogūnų, salotų). Kiek galėjo būti piligrimų ir valgytojų, sufleruoja indų statistika: be ąsotėlio, dviejų sidabrinų taurelių, neapibrėžto stikliukų kiekio, turėta 24 sidabriniai šaukšteliai, 48 lėkštės (ir dar 36 medinės lėkštės) bei 72 pusdubeniai¹⁷⁴.

Dvasinį „maistą“ piligrimams atstojo dviejų jėzuitų sakomi paraginimai: trys – stotelėse pakeliui, ketvirtasis – jau pačiuose Trakuose. Čia piligrimai atlikdavo išpažintį ir priimdavo Komuniją. Atrodo, jų uolumą

którym obraz Naswięszey Panny do Trok z processyą noszą, na szrubach y prętach. Kapa do niego na deszcz z płótina malowana pokoszczona“; *ibid.*, l. 27r.

163 *Ibid.*, l. 27v, 45v, 52v.

164 „Obrazy dwa spięte na prętach żelaznych, które się noszą do Trok w processiey“; *ibid.*, 15v, 17r, 25r.

165 *Ibid.*, l. 2r, 15v, 16r, 20r, 20v.

166 *Ibid.*, l. 24r, 27r, 28r, 37v, 50r, 52v.

167 *Ibid.*, l. 24r, 36v.

168 *Ibid.*, l. 42r, 45r, 46r, 52v.

169 *Ibid.*, l. 37v, 50r, 52v, 55r.

170 *Ibid.*, l. 48r, 51r, 53v.

171 *Ibid.*, l. 53r, 54r.

172 *Ibid.*, l. 55r.

173 *Ibid.*, l. 73r, 74r.

174 *Ibid.*, l. 73v.

reikėjo net šiek tiek tramdyti: sodalicijos nariai buvo raginami patausoti kojas rytojaus kelionei atgalios ir nakties metu nesivilkti į „disciplinas“ (plakimosi praktikas) – tą patį, girdi, jie gali atlikti privačiai priešais savo bažnyčioje esantį paveikslą¹⁷⁵. Kitą dieną, palydėti dar vienu paraginimu, jie grįždavo į savo bažnyčią Vilniuje, o iš ten, sugiedoję himną „Tave, Dieve, garbinam“, išsiskirstydavo po namus¹⁷⁶. Pirmojoje piligrimų stotelėje pakeliui į Trakus, ties pirmąja mylia nuo Vilniaus, ant Panerių kalvos, šios sodalicijos rūpesčiu 1675 m. buvo pastatytas medinis kryžius su Nukryžiuotuoju (1689–1690 m. atnaujintas). 1699–1700 m. padėti pamatai mūrinei koplyčiai, o 1707 m. jos statyba sodalicijos lėšomis jau buvo baigta¹⁷⁷. Šiuo statiniu sodalicija rūpinosi ir vėliau. Atrodo, kad į jos vidų buvo perkeltas medinis krucifiksas¹⁷⁸; XVIII a. viduryje įgyta ir Mišioms reikalingų liturginių indų (mažas pauksuotas kielikas, alavinių ampulių pora), koplyčioje tuomet minima buvus seną arnotą ir porą stulų¹⁷⁹.

* * *

XIX a. perstatyta ir išplėsta Panerių koplyčia, menanti intensyvų senovės maldininkų srautą, tebestovi ir šiandien. Gerokai primiršto pastato likimas iškalbingai byloja apie tai, kad piligrimystės iš Vilniaus į Trakus tradicija XIX–XX a. esmingai sunyko. Trakų šventovės „aukso amžius“, trukusio nuo XVII a. pradžios iki XVIII a. vidurio, saulėlydis prasidėjo jau XVIII a. pabaigoje; tai lėmė keletas veiksnių. Pirmiausia Trakų, kaip piligrimystės centro, nuosmukį paskatino skeptiškas Apšvietos epochos požiūris į organi-

zuotą kolektyvinę piligriminę praktiką ir atsargumas stebuklų bei jais garsėjančių vietų atžvilgiu. Atrodo, kad vyskupo Ignaco Jokūbo Masalskio laikais formalių piligriminių procesijų praktika liovėsi ar bent jau gerokai sumenko¹⁸⁰. XIX a. pradžioje pastebėta, kad piligrimai, laikydamiesi seno papročio, iš Vilniaus ir kitų vietovių keliauja į Trakus Žolinės atleidams: jie paprastai ateina pėsčiomis šventės išvakarėse ir grįžta namo kitą dieną po pamaldų; maldininkų esą susirenka tiek daug, kad bažnyčia jų nesutalpinanti¹⁸¹. Taigi XIX a. pradžioje tikinčiosios liaudies maldinga tradicija tebegyveno, tačiau ji jau buvo praradusi svarbų elementą – aktyvų Bažnyčios vyresnybės „institucinį palaikymą“ – ir nebeturėjo organizuotų bažnytinių procesijų pavidalo: „formalios procesijos paliovė“¹⁸². Rusijos Imperijos valdžia nebuvo palanki nei Trakų, kaip senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės, atminimui, nei viešoms katalikiškoms manifestacijoms, kurios po 1863 m. sukilimo buvo visiškai uždraustos. Be to, XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje su stebuklinguoju Trakų Dievo Motinos atvaizdu ėmė varžytis Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos šventovė, galiausiai nustelbusi seniausios LDK marijinės piligrimystės vietos šlovę.

XVIII a. pabaigoje ir pats Trakų šventovės pastatas tapo kritinės būklės: 1770 m. Trakų seimelis konstatavo, kad, nepaisant gausių pajamų, stebuklinguoju atvaizdu garsėjančią šventovę jos prepozitai yra visai apleidę¹⁸³. Iš tiesų, reikšmės čia turėjo ir Trakų bažnyčios prepozitų aplaidumas, ir nelaimės (ypač 1794 m. gaisras, kai Trakų miestą sudegino Kosciuškos sukilimą malšinusių kazokų kariuomenė¹⁸⁴). XVIII a. pabaigoje

175 *Ibid.*, l. 74r.

176 *Historia Domus Professae Vilnensis* (1685), in: ARSI, Lith. 42-II, l. 384v.

177 Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalicijos turto inventoriai ir naujai įgytų daiktų sąrašai (1665–1768), in: LMAVB RS, f. 138, b. 1711, l. 16r, 28r, 33r, 35v.

178 *Ibid.*, l. 40v.

179 *Ibid.*, l. 35v, 53r, 54v.

180 Nežinomas autorius XIX a. pradžioje nurodė, kad „tų visų procesijų puikumas ėmė palaipsniui silpti maždaug nuo 1762 metų“, t. y. nuo tada, kai į Vilniaus vyskupo sostą įžengė I. J. Masalskis. Žr. *Dzieje dobroczynności*, t. III, p. 128o.

181 *Ibid.*

182 *Ibid.*

183 Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 125.

184 *Ibid.*, p. 109.

Trakų prepozito vietą gavęs nerūpestingas karjeristas, Žemaičių vyskupas Steponas Jonas Giedraitis, rezidavo labai toli nuo Trakų (dažniausiai – Varšuvoje, karaliaus dvare, vėliau – Žemaitijoje), o koadjutoriumi (bendravaldžiu) paskyrė savo giminaitį Antaną Giedraitį, Vilniaus katedros kapitulos narį¹⁸⁵. Tad Trakų bažnyčią formaliai valdė net du tituliniai šeimininkai – prepozitas ir jo koadjutorius. Užtat realių sielovados darbininkų skaičius sumenko, ir dorotis su tarnystės našta nepajėgiančiam viceprepozitui ir jo vikarui teko kviestis pagalbon dominikonų arba bernardinų kunigus (apie tai žr. aukščiau, II.1.3 dalyje). Prie kritinės bažnyčios pastato būklės prisidėjo ir 1794 m. gaisras: jo metu sudegė parapijos mokykla ir špitolė, apdegė bažnyčios bokštai, dalis stogo ir langų, skliautas aprūko, jo tinkas suskilinėjo, o virš vargonų pratekėjo ir vanduo; kitoje vietoje skliautą virš vargonų buvo pramušęs nuo bokšto kritęs kryžius. Žinoma, labai nukentėjo bokštuose kaboję varpai: didesnis liko sveikas, kursto varpui buvo nuplėšta „ausis“, kitas tokio paties dydžio varpas sudužo, o laikrodis ir jo varpas susilydė taip, kad jų nerasta nė ženklo¹⁸⁶. 1796 m. bažnyčia pradėta remontuoti: geležies arba vario skarda uždengtas (centrinės navos?) stogas, pertinkuotos išorės ir vidaus sienos, varpai sukelti į bokštą, paruošti nauji langų rėmai, sumūryti laiptai į vargonų chorą, tačiau 1797 m. dar trūko bokštų stogų-viršūnių, stogo virš „kopylių“ (t. y. šoninių navų?) ir vargonų choro, stiklų langams, taip pat reikėjo išbaltinti vidaus ir išorės sienas¹⁸⁷.

XVIII a. pabaigoje aplaidumo ženklai buvo matyti ir Trakų šventovės inventoriuje. Praktiškai nė vienas styginis ir pučiamasis muzikos instrumentas nebuvo tinkamas naudoti; senais, sulūžusiais ir išderintais var-

gonais nebuvo įmanoma groti „neužgaunant ausies“, o jų dumplės buvo pragrauztos žiurkių; gausybė natų mėtėsi padrikai, o kapela buvo paliovusi gyvuoti¹⁸⁸. Nuo gaisro ir senumo buvo aprūkę ir apsinešę altoriai bei sakykla, reikėjo taisyti ir klausyklas bei suolus. Kilnojamasis inventorius buvęs gausus ir turtingas, tačiau jau pasenęs ir dėl to dažnu atveju reikalingas taisymo: konkrečiai įvardyti turkiški apmušalai ir kilimai, kone visi suplyšę ir netinkami, senos arba suplyšusios knygos, senas ir sulūžęs damastu apmuštas krėslas, suplyšęs calūnas, niekam tikęs raudonas altoriaus laipto užtiesalas, medinės purvu apsinešusios lentos zakristijoje su privalomų aukoti Mišių sąrašais¹⁸⁹.

XIX a. pradžioje bažnyčios administratorius, ilgus metus Trakų parapijoje tarnavęs (iš pradžių – kaip vikaras, vėliau – kaip administratorius) kun. Andriejus Čerskis rūpinosi šventovės ir kitų bažnyčios pastatų taisymu. 1832 m. jis, kaip Trakų dekanas ir parapijos administratorius, signalizavo apie remonto būtinybę. Neatidėliotinai reikėjo tvarkyti stogą (skylėtą centrinės navos stogą, sutrūnijusius malksnų stogus virš šoninių navų, vėtros nuplėštą skardą ir numėtytas čerpes) – skliautus, sienas, altorius ir jų reikmenis gadinęs kritulių vanduo, dėl kurio byrėjo tinkas, esą grasė netgi Mišias aukojantiems kunigams. Taip pat reikėjo remontuoti sutrūnijusią šventoriaus tvorą, griūvančią špitolę, remontuotina buvo ir klebonija bei parapijos mokykla¹⁹⁰.

XIX a. pirmoje pusėje iš esmės neliko ir senojo Trakų bažnyčios lobyno. 1803 m. inventoriuje paminėta 49 aukso štukos, 15 perlų vėrinių, 60 karolių vėrinių, 654 sidabro dirbiniai, tarp jų monstrancija, aptaisas, 6 didelės, 6 vidutinės ir 6 mažos žvakidės, 17 angeliukų,

185 Žr. Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktą, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 7v.

186 Trakų bažnyčios 1795 m. inventorius, in: VUB RS, f. 57-Б54, b. 309, l. 2v, 3r.

187 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 1r.

188 *Ibid.*; Trakų bažnyčios 1799 m. inventorius, in: VUB RS, f. 57-Б53, b. 855, l. 8r; Trakų bažnyčios 1795 m. inventorius, in: VUB RS, f. 57-Б54, b. 309, l. 6r.

189 Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3555, l. 1r.

190 1832 m. liepos mėn. raštai vysk. Andriejui Benediktui Klungevičiui, in: LVIA, f. 604, ap. 1, b. 3037, l. 100r–101r.

18 kielikų¹⁹¹. 1822 m. minima 640 sidabrinų votyvinių plokštelių¹⁹². 1835 m., gavus Rusijos imperatoriaus leidimą, išparduoti senieji Trakų bažnyčios votai ir brangenybės (39 aukso ir 374 sidabro dirbiniai bei 156 brangakmeniai), kurių dalis buvo sulydyta. Už juos gautos lėšos (626 sidabro rubliai 10 kapeikų) turėjo būti panaudotos remonto darbams – audros nuplėštiems kryžiams atstatyti, koplyčių vidaus sienoms baltinti, klebonijos pastatą padengti malksnų stogu¹⁹³.

1812 m., Napoleono kampanijos metu, Trakų parapijos administratorius Čerskis įsakė špitolininkams budėti ir skambinti pavojų, jei kas baustųsi apiplėšti bažnyčią; nesuskaitomą daugybę kartų į bažnyčios turtą esą išties kėsinosi marodieriai, tačiau vis pabėgdavo išsigandę skambinimo varpais¹⁹⁴. Vis dėlto netrukus didelė dalis taip sunkiai išsaugoto Trakų šventovės lobyno buvo išparduota. Viena vertus, tai galėjo lemti prasta bažnyčios finansinė būklė (tvirtinama, kad 1803 m. beneficijos globos teisę perėmęs Imperatoriškasis Vilniaus universitetas šventove nesirūpino¹⁹⁵), tačiau kita vertus, – ir tai turbūt svarbiausia, – pasikeitė požiūris ir vertybiniai prioritetai. Ši vertybinė „optikos“ transformacija užskliaudė baroko epochoje susiformavusią puošnios dievogarbos tradiciją ir, atverdama kelią racialesnio ir pragmatiškesnio religinio mentaliteto šaknijimuisi, ilgam laikui nuleido uždangą ant Trakų Dievo Motinos paveikslo, paliovusio spindėti bemaž drauge su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užtemimu.

191 *Dzieje dobroczynności*, t. III, p. 1281.

192 Trakų bažnyčios 1822 m. inventorių, in: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 532, l. 18v.

193 Trakų bažnyčios brangenybių išpardavimo byla (1834–1836), in: LVIA, f. 604, ap. 1, b. 10900.

194 *Dzieje dobroczynności*, t. III, p. 1282.

195 Algirdas Baliulis, Stanislovas Mikulionis, Algimantas Miškinis, *op. cit.*, p. 171.

TRAKŲ BAŽNYČIOS PREPOZITAI

Mykolas, min. 1419

Mikalojus, min. 1423

Albertas Taboras, min. 1475–1476

Stanislovas (Vilniaus kanauninkas), min. 1497

Stanislovas Ščekockis, min. 1522 – iki 1525

Mikalojus Viežgaila (Kijevo vyskupas, Vilniaus prelatas ir kanauninkas), nuo 1525

Jonas Andriejus Valentinas (Vilniaus prelatas ir kanauninkas), min. 1530–1543

Motiejus Kalečickis (Vilniaus kanauninkas), min. 1547–1570

Benediktas Vaina (Vilniaus kanauninkas), min. 1577 – iki 1600

Eustachijus Valavičius (Vilniaus prelatas), 1600–1616 (?)

Marcijonas Tryzna (Vilniaus vyskupas koadjutorius), 1630/31–1643

Jurgis Tiškevičius (Žemaičių vyskupas), 1643–1649

Pranciškus Dolmatas Isaikovskis (Smolensko vyskupas), 1649–1654

Jonas Karolis Daugėla Zaviša (Vilniaus prelatas), min. 1656

Valerijonas Stanislovas Judickis (Vilniaus prelatas), min. 1661–1673

Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (Smolensko vyskupas), min. 1679–168(?)

Eustachijus Kotovičius (Smolensko vyskupas), min. 1697–1700

Marcijonas Šaniavskis (Vilniaus prelatas), min. 1718–1728

Juozapas Mykolas Karpis (Vilniaus prelatas, Žemaičių vyskupas), 1728–1739

Juozapas Stanislovas Sapięga (Vilniaus vyskupas koadjutorius, Vilniaus prelatas), min. 1744–1753

Steponas Jonas Giedraitis (Žemaičių vyskupas, Vilniaus prelatas), min. 1783–1799

ŠALTINIAI

Archyviniai šaltiniai

Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI)

Lith. 38
Lith. 42-II
Pol. 50

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach

D 45

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos

Rankraščių skyrius (LMAVB RS)

F. 43, b. 18477 (Žinios apie Trakų parapiją, 1785)
F. 138, b. 1711 (Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalicijos turto inventoriai ir naujai įgytų daiktų sąrašai, 1665–1768)

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

F. 604, ap. 1, b. 3037 (1832 m. liepos mėn. raštai vysk. A. B. Klongevičiui)
F. 604, ap. 1, b. 10900 (Trakų bažnyčios brangenybių išpardavimo byla, 1834–1836)
F. 694, ap. 1, b. 11 (Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių knyga, 1612–1746)
F. 694, ap. 1, b. 532, l. 13r (Trakų bažnyčios 1822 m. inventorius)
F. 694, ap. 1, b. 3555, l. 12r (Trakų bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas)
F. 694, ap. 1, b. 4093, l. 15r (Trakų bažnyčios 1830 m. vizitacijos aktas)
F. 1135, ap. 8, b. 54 (Trakų bažnyčios Rožinio brolijos narių knygos fragmentas)
F. 1135, ap. 20, b. 488 (J. S. Sapiegos nuostatai Trakų prepozitūrai, 1750)

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

(VUB RS)

F. 4, b. 36238 (A-2908) (Trakų bažnyčios kronika, 1849)
F. 57-B53, b. 853 (Trakų bažnyčios 1631 m. inventorius)
F. 57-B53, b. 854 (Trakų bažnyčios 1731 m. vizitacijos aktas)
F. 57-B53, b. 855 (Trakų bažnyčios 1799 m. inventorius)
F. 57-B53, b. 1123 (Rožinio arkibrolijos pareigūnų rinkimo registracijos knyga, 1723–1764)
F. 57-B53, b. 1413 (*Protocollum actorum curiae Celsissimi... Principis Massalski, episcopi Vilnensis...*, 1780–1781)
F. 57-B54, b. 309 (Trakų bažnyčios 1795 m. inventorius)
F. 57-B55, b. 4, fasc. 6 (Vilniaus Šv. Jono bažnyčios klebono dienoraštis, 1721–1723)
F. 57-B55, b. 39 (*Liber documentorum ecclesiae praepositurae Trocensis*)

SPAUDINIAI

Katechizm abo nauka o wierze, nadziei, miłości, sakramentach y powinnościach sprawiedliwości chrześcijańskiej... przez w. X. Tomasza Łąckiego S. I. theologa... wydana, Wilno, 1733 (2 leid. – 1748).

Nauki, reflexye, modlitwy wielce nabożne y afektu pełne, do rozmnożenia większej chwały Najświętszej Panny służące, Matce Boskiej przy obrazie Trockim... wielkimi łaskami boskiemi... słynącey konsekrowane, Wilno, 1750.

Piesn o Najświętszej Pannie w obrazie Trockim boskiemi łaskami y cudami na tym mieyscu słynącey, przez jednego kapłana Soc. Jesu złożona, w Wilnie: w drukarni J. K. M. Akademickiej Societatis Jesu, 1754.

Regina Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae in Thaumaturga sua cum Parvulo Jesu Icone ad praepositalem palatino Trocensis civitatis basilicam (...) coronata (...), Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1718.

Solemnitas coronationis Beatae Virginis Mariae ad praepositalem palatini Trocensis basilicam a temporibus Alexandri Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, gratiis ac miraculis clara Icone..., Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1719.

Synodus dioecesisana Vilnensis, ab Illustrissimo, Excellentissimo ac Reverendissimo Domino D. Michaele Joanne Zienkovicz, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopo Vilnensi, in ecclesia cathedrali sua anno Domini MDCCXLIV diebus 10, 11, 12 Februarii celebrata, Typis mandata Vilnae, Sacrae Regiae Maiestatis Academiae Societatis Jesu, s. a.

ŠALTINIŲ PUBLIKACIJOS

Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII / Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a., t. 1: 1502–1533, parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.

*Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. / Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIb atkūrimas, sudarė ir parengė S. C. Rowell, (ser. *Historiae Lituaniae Fontes Minores*, 8), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.*

Codex dioecesis necnon ecclesiae cathedralis Vilnensis, ed. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków 1932–1946.

Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis, pars I: 1416–1609, Ed. Paulus Jatulis, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 3), Romae, 1984.

Kojalavičius-Vijūkas Albertas, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, sud. Darius Kuolys, t. 2, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12, parengė Darius Antanavičius ir Algirdas Baliulis, Vilnius: Žara, 2001.

Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, t. 1: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae*, Ed. Paulius Rabikauskas, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 1), Romae, 1971.

Sarbievijus Motiejus Kazimieras, *Lemties žaidimai. Poezijos rinktinė / Ludi Fortunae. Lyrica selecta*, sudarė ir parengė Eugenija Ulčinaite, Ona Daukšienė, (ser. *Bibliotheca Baltica. Lithuania*), Vilnius: Baltos lankos, 1995.

Trakų žemė, 1993 kovas–balandis, Nr. 3–4 (20–21).

Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai, sudarė Eugenija Ulčinaite ir Algirdas Šidlauskas, (ser. *Lietuvos mokslo paminklai*), Vilnius: Mokslas, 1987.

Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis. 1710–1723 metai / Diarium collegii Societatis Iesu. Ab anno 1710 ad anni 1723 septembrem exclusive, parengė Irena Katilienė, (ser. *Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Baltos lankos, 2004.

Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579), parengė Liudas Jovaiša ir Juozas Tumelis, (ser. *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 1), Vilnius: Aidai, 1998.

LITERATŪRA

- Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 1993, t. 1: Stanislovas Mikulionis, *Trakų Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno statybos istorija*.
- Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, 2), Vilnius: Aidai, 2009.
- Baliulis Algirdas, Mikulionis Stanislovas, Miškinis Algimantas, *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- Dzieje dobroczynności*, t. III, Wilno, 1822.
- Fediajevas Olegas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*, Vilnius, 2009, p. 269, [interaktyvus], <http://www.atl.lt/2008/268-284.pdf>.
- Fediajevas Olegas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventorius“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*, Vilnius, 2011, p. 278–283, [interaktyvus], <http://www.atl.lt/2010/278-283.pdf>.
- Fediajevas Olegas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios šventorius“, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*, Vilnius, 2012, p. 302–308, [interaktyvus], <http://www.atl.lt/2011/302-308.pdf>.
- Kamuntavičienė Vaida, *Katalikų Bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antrojoje pusėje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
- Kasabula Tadeusz, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998.
- Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva II*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Kurczewski Jan, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, t. III, Wilno, 1916.
- Lietuvos sakralinė dailė*, t. IV: *Auksakalystė XIII–XX a.*, d. 1: *Kolekcijos*, sud. Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006.
- Mickūnaitė Giedrė, „*Didžiulis mūras, vos per du uolekčius žemėn įgilintas, šitiek metų stebuklingai stovi*“, *Trakų parapiinė bažnyčia XV amžiuje*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2013.
- Mickūnaitė Giedrė, „Stebuklingasis Dievo Motinos atvaizdas ir „graikiškos“ tapybos tradicija Trakų parapiinėje bažnyčioje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2013, t. 69: *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida*, sud. Tojana Račiūnaitė, p. 47–64.
- Mickūnaitė Giedrė, „Trakų parapiinės bažnyčios restauravimas: atradimai, praradimai, vertinimai“, in: *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Lietuvos dailės istorikų draugija, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 243–253.
- Prašmantaitė Aldona, „Trakų sufragano ir jo valdų istorijos bruožai XIX a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2018, t. 41, p. 105–129.
- Ochmański Jerzy, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1972.
- Urban Waclaw, „Hozjusz Stanisław“, in: *Polski słownik biograficzny*, (1962), t. X/1, p. 42–46.
- Vaišnora Juozas, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958.
- Vitkauskienė Rūta Birutė, „Trakų Marijos paveikslų aptaisai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2001, t. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, sud. Rasa Butvilaitė, p. 153–166.
- XVIII a. Lietuvos knygų lenkų kalba. Kontrolinis sąrašas*, sud. Marija Ivanovič, Karina Basiul, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2015.
- Žalėnas Gintautas, „Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios liturginių reikmenų, papuošalų ir votų rinkinys“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. IV: *Auksakalystė XIII–XX a.*, d. 1: *Kolekcijos*, sud. Jolita Liškevičienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 168–172.

TRAKAI PARISH AND ITS SHRINE IN THE 15TH-18TH CENTURIES

Liudas Jovaiša

KEYWORDS: Trakai church, miraculous image, parish, shrine, pilgrimage.

SUMMARY

The official status of the Trakai church (a collegiate church and, later, a provostry), its rich material endowment, and high-ranking Church officials who acted as provosts of Trakai provide sufficient proof that this church has been exceptional since the reign of Grand Duke Vytautas. In addition, the hitherto unnoticed fact about the existence of a fraternity in Trakai in the first half of the 16th century should be mentioned.

The shrine of Trakai enjoyed the height of its splendour since the early 17th century until the mid-18th century, when it was one of the most important pilgrimage sites in the Grand Duchy of Lithuania. Jesuits of Vilnius College-University were the first to organize public processions-pilgrimages from Vilnius to Trakai: the first one was mentioned in 1585, and soon it became much larger and regular. The treasury of the shrine was gradually filled with precious votive offerings of the pilgrims, and the church services were accompanied by instrumental music. The peak of this period was marked by the coronation of the miraculous image of Our Lady in 1718 with crowns conferred by the Chapter of the Vatican Basilica. On the other hand, the life of the Trakai parish community was quite an ordinary one – except for the unique prescriptions for pastoral care (*Statuta pro cura animarum diligenter exercenda, divino cultu rite peragendo, bono ordine in spiritualibus et temporalibus servando*) compiled in 1750 by the provost Joseph Stanislaus Sapieha.

Since the late 18th century, the shrine was subject to gradual decline, which was caused by different reasons: the sober mentality of the Catholic Enlightenment, hostile to ostentatious practices, the increasing popularity of other shrines, the misfortunes which affected the Trakai church (e. g., the fire of 1794), and the negligence of the provosts.